

FÜTÜVVET VE AHLİK TEŞKİLATLARININ AHLİK İLKELERİNİN OLUŞMASINDA TASAVVUFUN ÖNCÜLÜĞÜ

Dilaver Selvi*

Öz

Tasavvuf, dinimizin ihsan boyutunu ve insan terbiyesini merkeze alan manevi bir eğitim kurumudur. Tasavvufu kısaca “güzel ahlak” olarak tarif edebiliriz. Sûfiler, İslam aleminde bilahare bir teşkilata dönüşen fütüvveti, önceden ahlaki bir terim olarak kullanmışlar, onu manevi makamlar arasında saymışlar, ona zengin bir muhteva kazandırmışlar ve hakkında müstakil eserler yazmışlardır. Fütüvvet konusunda ilk söz söyleyen Cafer-i Sadık'tır; ilk eseri yazan ise sufi müelliflerden Ebû Abdurrahman-ı Sülemî'dir. Sonra diğer sûfilerin tanımları, eserleri ve uygulamaları gelir. Bütün bunlar, ileride kurulan Fütüvvet ve Ahlik teşkilatlarının ahlakî ilkelerinin oluşmasında öncü ve örnek olmuşlardır. Makalemizde, bunun nasıl, ne şekilde ve ne ölçüde gerçekleştiği incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Fütüvvet, Ahilik, Tasavvuf, Ebu Abdurrahman es-Sülemi

THE LEADING ROLE OF SUFISM ON FORMING ETHICAL PRINCIPAL OF FUTUWWAH AND AKHI ORGANISATION

Abstract

Sufism is a science focusing on that dimension of Islam which is expressed by the term ihsan and the discipline of man. We can simply describe it as "good morals". Sufis, use the word futuwwah, a word which in due course became a name for the urban organizations in the medieval Islamic World which emphasized such virtues as honesty and generosity, as a moral terms and they consider it among spiritual maqams. They have enrich edits content and wrote many books on that. The first scholar whoused the term futuwwah is Ja'far Sadiq and the author of the first completed work on futuwwah is Abu Abd al-Rahman al-Sulemi. Then come the other Sufis' definitions, work sand practices. All these playe droles in the formation of moral principles for the organizations called futuwwah and akhi. In this article, I'm going to analyze in what way and to what extent it took place.

Keywords: Futuwwah, Akhi, Sufism, Abu Abd al-Rahman al-Sulemi

Giriş

---

* Doç. Dr. Dilaver Selvi, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, selvidilaver@gmail.com

İnsanlığın Hak yolundaki öncüleri –Allah’ın selamı hepsinin üzerine olsun- Peygamberlerdir. Hz. Âdem’den son peygamber Hz. Muhammed’e (s.a.v) kadar bütün peygamberler, gönderildikleri insanlara yüce Allah’a iman, ibadet ve güzel kullukta rehberlik yapmışlardır.¹ Allah Resûlü (s.a.v), “*Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim*”² buyurur. Onun bu davetine uyup İslam’ı yaşamada öncü olanlar Sahabe-i Kiramdır (r.anhüm). Allah Teâlâ, Muhacir ve Ensar’ı bu işte öncü olarak tanıtmış, onlara güzelce tabi olanlardan bahsetmiş, hepsine rıza ve cennetini müjdelemiştir. (Tövbe 9/100).

Sahabeden sonra bu ilahi emaneti Tâbiunnesli taşımış, onları Etbâü’t-Tâbiîn takip etmiş ve onlardan sonra emanet günümüze kadar ümmetin alimleri ve salihleri tarafından büyük bir aşk, ihlas ve fedakarlıkla korunmuş ve yeni nesillere aktarılmıştır. Bu arada ümmet içinde Ehl-i sünnete aykırı bir takım fikirler yayılmış, amelde gevşemeler ve ahlakta bozulmalar olmuş; zamanla İslam hukuku ihmal edilmiştir. Bütün bunlarla birlikte, Allah’ın, İslam’ı koruma garantisinin bir tezahürü olarak dini hakkıyla yaşamak için bütün gayretini ortaya koyan âşık ve sadık kullar devamlı var olmuştur.

Resûlullah (s.a.v), *kıyamete kadar ümmetinden bir grubun hak üzere kalmaya ve Allah’ın emrini yerine getirmeye (dini hakkı ile yaşamaya) devam edeceğini*³ her yüzyılın başında bu ümmetin içinden, onların dinlerini yenileyecek mücedditleringönderileceğini⁴ ve her devirde ümmet içinde sâbikûnun bulunacağını⁵ haber vermiştir. Bu grupların ve şahısların kim olduğu konusunda her grup, kendi meşrebine göre cevap vermiştir.

Sûfiler, Peygamber’in (s.a.v) bâtinî ve zâhirî hallerine ve dinin hakikatine kâmil manada gerçek sûfilerin vâris ve sahip olduğunu söylerken,⁶ İmam Ahmed b.Hanbel (241/855), bu tâifenin ehl-i hadis olduğunu savunmuş, Kâd-ıyâz(544/1149), bu sözle, ehl-i sünnet ve’l-cemaatin kastedildiğini ileri sürmüş,⁷ İmam Buhârî (256/870) de, “*Onlar ehl-i ilimdir*” şeklinde⁸ âyet ve hadislere uygun bir yaklaşım ortaya koymuştur.⁹ İmam Nevevî (677/1278) ise bunu belli bir taifeye hasretmenin doğru olmadığını, fakih, muhaddis, müfessir, mücahid, zâhid,

¹Allah Teâlâ, son peygamberi Hz. Muhammed’i (s.a.v) bütün insanlığa gönderdiğini (A’raf 7/158) onun Hatemü’n-Nebiyin (Peygamberlerin sonuncusu, tamamlayıcısı ve mühürü) olduğunu (Ahzab 33/49) bildirmiş ve katında tek geçerli din olarak İslam’ı kabul etmiştir (Âl-i İmran 3/19).

²Buhârî, *el-Edebü’l-Müfred*, nr. 273; Hâkim, *Müstedrek*, 2/613; Ahmed, *Müsned*, 2/381; Heysemî, *ez-Zevâid*, 8/188.

³Buhârî, *İ’tisâm*, 10, *Tevhid*, 29; İbn Hacer, *Fethü’l-Bâri*, 15/227-8; Müslim, *İmâret*, 53; Nevevî *Şerhi*, 2/193, 13/66-67; Tirmizî, *Fiten*, 27 (nr. 2192); İbn Mâce, *Mukaddime*, 9; Ahmed, *Müsned*, 5/34, 269, 278, 279; Hâkim, *Müstedrek*, 4/449-450; Elbânî, *Sahiha*, 4/597 (nr. 1955-62).

⁴Ebû Dâvûd, *Melâhim*, 1 (nr. 4291); Azimâbâdî, *Avnü’l-Ma’bûd*, 11/385; Hâkim, *Müstedrek*, 4/523; Süyûtî, *el-Câmiü’s-Sağîr*, nr. 1845.

⁵Ebû Nuaym, Ahmed İsfehânî, *Hilyetü’l-Evliya ve Tabakâtü’l-Asfiya(tahk. Mustafa Abdülkadir Ata)*, 1/39 (Beyrut 2007, 3. Baskı); Süyûtî, *el-Câmiü’s-Sağîr*, nr. 7327; Elbânî, *Sahiha*, nr. 2001.

⁶Serrâc, *Ebû Nasr et-Tûsî, el-Lüma’ fi’t-Tasavvuf* (tahk. Mustafa Kâmil Hindâvî), s. 12, 16-22 (Beyrut 2007, 2. Baskı); Mekkî, Ebû Talib, *Kûtu’l-Kulûb*, 1/157, 159; Gazâlî, Ebû Hamid Muhammed, *el-Munkızu Mine’d-Dalâl*, s. 70-71 (Beyrut 2004); Sühreverdî, Ebu Hafs Şihabüddin, *Avârifü’l-Meârif/ Gerçek Tasavvuf* (trc. Dilaver Selvi), s. 58-59 (Semerkand yayınları, İstanbul 2011). Şa’rânî, Abdülvehhab, *el-Yevâkitve’l-Cevâhirfi Beyâni Akaidi’l-Ekâbir*, 2/92, 99 (Darü’l-Fikr, trs).

⁷Nevevî, *el-Minhâc Şerhu Sahihi Müslim*, (tahk. Halil Memun Şiha), 13/67 (Beyrut 2006, 13. Baskı) İbn Hacer, *Fethü’l-Bâri*, 15/227.

⁸Nevevî, *a.g.e.*, 13/68. Ayrıca bk. Muhammed Habîbullah, *Zâdü’l-Müslim*, 5/192.

⁹bk. Selvi Dilaver, *Kur’an ve Tasavvuf*, s. 135-136; 167-168 (İstanbul: Hoşgörü yayınları, 2012).

abid, hayrı emredip kötülükten nehyeden her grubun bu emaneti kıyamete kadar taşıyacağını, bütün bunların bir arada bulunmasının şart olmadığını, her birinin değişik bir bölgede bulunabileceğini, hepsinin yok olmasıyla kıyametin kopacağını, bu hadisin bir mucize olduğunu, bahsedilen grupların hâla bulunduğunu ve belirtilen vakte kadar da bulunmaya devam edeceğini belirtir.¹⁰

Ebu Nuaymİsfehânî, sûfilerin her devirde “sâbıkûn” sınıfını oluşturduğunu söyler ve konuyla ilgili hadisleri nakleder.¹¹ Sûfiler, Ashabı ve özellikle bütün hayatını İslam’ın hizmetine adayan Suffe ashabını örnek almışlardır.¹² Suffe ashabının halini elde edenler onlara nispet (dahil) edilir ve onlara “sufi” denir.¹³ Kur’an’da yüce Allah’a yakınlıkta ve kullukta en ön safta olanlara Sâbıkûn-Mukarrabun denilmektedir. (Vakıa 56/10-11). Sühverdî, *Avarifü'l-Meârif* adlı eserinde, “sufi” denilince Sâbıkûn-Mukarrabun vasfındaki ariflerin kastedildiğini ve bu eserinde sûfilerin ahlakı olarak anlattığı bütün ilim, hal ve edeplerin mukarrabunun halinden ibaret olduğunu belirtir.¹⁴ Buna göre gerçek sûfi, yine ayetteki taksime göre (Fatır 35/32) Allah’ın izniyle hayırlardaki yarışta en önde olandır. İbnü'l-Bennâ es-Serakustî’nin belirttiği gibi sûfiler, Hz. Peygamber’in (s.a.v) sözlerine ve fiillerine uyduktan sonra, aynı derecede ahlakına da tabi olarak diğer İslamî grupların önüne geçmişlerdir.¹⁵ Ebû NasrSerrac da Hz. Peygamber’in (s.a.v) ilmine varis olanları ve İslam ilmini ayakta tutanları “hadisçiler, fakihler ve sûfiler” şeklinde üç grupta toplar; bunlar içinde ihsan derecesine ulaşmış müşahede ehli sûfilerin, zahir ilminde fakih ve muhaddislere ortak olduktan sonra, marifet ilminde yüce derecelere ulaştıklarını, şerefli manevi hallere sahip olduklarını, ibadet, taat ve güzel ahlakta yüksek mertebeleri elde ettiklerini ve bu halleriyle ayrı bir özellik ve öncelik kazandıklarını söyleyip bu ilave ilimleri ve halleri sayar.¹⁶ Şa’rânî, velilerin gerçek fakih olduklarını, çünkü onların, zahiri ilme manevi hallere ait ilmi de eklediklerini, böylece bildikleri ile amelden geri kalan âlimlerin önüne geçtiklerini söyler.¹⁷

¹⁰Nevevî, *a.g.e.*, 13/69, İbn Hacer, *a.g.e.*, 15/229.

¹¹Ebû Nuaym, *a.g.e.*, 1/39; Münâvî, Abdür-rauf, *Feyzû'l-Kadir Şerhu'l-Câmi's-Sağîr* (tahk. Hamdi ed-Dimurdâş Muhammed), 10/5030 (Riyad 1998, 1. Baskı).

¹² İbn Acibe, Ahmed b. Muhammed, *el-Futühâtü'-İlahiyye fi Şerhi'l-Mebahisi'l-Asliyye/İlahî Fetihler* (trc. Dilaver Selvi), s. 118 (Semerkand yayınları, İstanbul 2014).

¹³ İbn Acibe, *a.g.e.*, s. 127. Burada, Şeyh Ahmed Zerruk’un şu açıklamasını paylaşalım:

“Her kim, Suffe ashabının vasıflarına sahip olursa, onlara nispet edilir (onlardan sayılır). Bu kimselerin zengin ve fakir olması durumu değiştirmez. Çünkü Allah Teâlâ, Suffe ehlini hiçbir dünya malına sahip olmadıkları için ödemedi; onları, rızasını dileyerek sabah akşam yüce Zâtına dua ettikleri için övdü. Kim bu vasfa sahipse, zengin olsun fakir olsun, Suffe ashabının yolundadır. Bunun delili şudur: Bu övgüden sonra, onların bazıları idareci oldu, bazıları fakir halde kaldı, bazıları çalışıp kazanma ile meşgul oldu, bazıları dünyadan el etek çekti. Bütün bunlar, onları övüldükleri vasıflarından çıkarmadı, kendilerini hak ve hakikat üzere amelde bir gevşekliliğe düşürmedi. Tam tersine onlar, ellerine dünya malı geçmeyince sabrettikleri gibi, mala mülke kavuşunca da şükrettiler. Böylece her iki halde de yüce Mevla’ları için yaşadılar. Kim bu vasıfta olursa, o, Suffe ashabına tâbidir.” İbn Acibe, *a.g.e.*, s. 127.

¹⁴Sühreverdi, *a.g.e.*, s. 16.

¹⁵ İbn Acibe, *a.g.e.*, s. 138. İbn Acibe, bu sözün açıklamasında der ki: Sûfi ârif, önce, kendisine lazım olan ilimleri öğrenmiş, bazı ilimlerde iyice derinleşmiş, sonra en güzel şekilde amele yönelmiştir. O, bunlara, Allah Resûlü’nün (s.a.v) sahip olduğu ahlaka varis olmayı da eklemiştir. Bu ahlak, zühd, vera, Allah korkusu, ümid, sabır, hilim (yumuşak muamele), cömertlik, şecaat (yiğitlik ve cesaret), kanaat, tevazu, tevekkül, ilâhî sevgi, marifet ve sayılması çok uzun sürecek diğer güzel ahlaklardır.”

¹⁶Serrac, *el-Lüma'*, s. 12-26.

¹⁷Şa’rânî, *el-Yevâkıve'l-Cevahir*, s. 476 (Beirut: Darulhyâi't-Türâsi'l-Arabiyye, trs).

Âlûsî, “Bir de sabikûn (önde gidenler) vardır ki onlar mukarrabûn olanlardır” (Vakıa 56/10-11) ayetinin tefsirinde, “sâbıkûn” a ait tarifler arasında, “Onlar, imandan sonra yakine dayalı ilimlerden ve takva mertebelerinden pek çok kemalatı elde etmiş kimselerdir” yorumuna da yer verir ve bu arada sâbıkunu tarif eden şu hadisi paylaşır:

“Onlar, kendilerine hak verilince onu kabul eden; kendilerinden hak (bir mal ve ihsan) istenince onu bolca veren ve insanlar hakkında hüküm verirken, kendileri için hüküm veriyormuş gibi hüküm verenlerdir.”¹⁸İbn Cübeyr,sâbıkunu, tövbeye ve salih amellere koşanlar olarak tarif eder.¹⁹

Sûfilere bu vasfı kazandıran bir özellikleri de sürekli zikir ve fikir halinde olmalarıdır. Onlar, kainattaki tecellileri ve olayları yaratılış hikmetine uygun okuyan, bunun için ayette “gerçek akıl sahipleri” vasfıyla övülen; bu övgüyü yüce Allah’ı ayakta, oturarak ve yattıkları yerde yani bütün hallerinde zikrettikleri için hak eden (Âl-i İmran 3/90-191) âşık ve uyanık müminlerden olmayı biricik hedef haline getirmişlerdir. Hadiste ise Allah Teâlâ’yı çokça zikredenlerden “Müferridûn” (tekten ve az bulunur kimseler) olarak bahsedilir ve bu vasıflarıyla onların diğer insanları öne geçtikleri haber verilir.²⁰

Bütün bunlardan sonra, sürekli zikir, fikir, ibadet, taat, salih amel ve güzel ahlakla ihsan mertebesine ulaşmış sûfilerin, ayet ve hadislerde anlatılan sâbıkûn-mukarrabun sınıfından olduklarını ve bütün ümmete iman, ihlas, edep, güzel ahlak ve halka hizmette örnek olduklarını söyleyebiliriz.

Sûfilerin öne geçmelerini sağlayan vasıflardan biri de vaktin kıymetini bilmeleri ve her anlarını en hayırlı bir işle değerlendirmeleridir. Ariflerden Amr b. Osman el-Mekki, “Tasavvuf, insanın yaşadığı vakit içinde yapılması gereken en hayırlı işi yapmaktır”²¹ der.

Sûfi “İbnü’l-vakt” olarak tarif edilir.²²İbnü’l-vakt, içinde bulunduğu vaktin çocuğu manasındadır. Bu sıfattaki insan, içinde bulunduğu anda ne lazımsa onu yapar, boş ve gereksiz işlerden kaçır, iyi de olsa kendisini ilgilendirmeyen veya zamanı gelmeyen şeylerle uğraşmaz, eldeki vaktini dini ve dünyası için en kazançlı bir şekilde değerlendirir.

Sûfi, asla tembel olamaz. Sûfiler, aynı halde kalmayı bile zarar sayarlar. Onlar, “İyiliğimi artırmadığım bir günde, benim için hayır ve bereket yoktur”²³hadisiyle, “İki günü eşit olan aldanmıştır. Kimin içinde bulunduğu gün önceki gününden daha kötü olursa, o (faziletten) mahrum kalmıştır”²⁴hadisini prensip edinmişler ve her günü ayrı bir fırsat olarak değerlendirmişler; yeni günde din veya dünyalarına yarayacak bir işin peşine düşmüşlerdir. Onlara göre “fırsat”, içinde oldukları andır ve her anı Allah ile geçirmek ihsandır. Sûfiler, bu anlayışlarıyla, Müslümanları diri tutarak, onları devamlı hayırlı bir iş peşinde koşmaya,

¹⁸ Ahmed, *Müsned*, 6/67; Beyhakî, *Şuabü’l-İman*, nr. 11139; Ebu Nuaym, *Hilyetü’l-Evliya*, 1/47.

¹⁹ Âlûsî, Mahmud, *Rûhu’l-Meânî fi Tefsiri’l-Kur’ani’l-Azîm ve’s-Sebu’l-Mesânî*, (tahk. Seyyid İmran), 27-27/175 (Kahire: Daru’l-Hadis, 2005).

²⁰ Müslim, *Zikr*, 4; Tirmizî, *Deavat*, 128; Ahmed, *Müsned*, 2/323; Münziri, *et-Terğîb*, 2/398. Hadis şöyledir: Allah Resûlü (s.a.v), bir yolculuk dönüşlerinde, yanındakilere, “Yürüyün, müferridûn öne geçtiler” buyurdu. Ashab, “Müferridûn kimlerdir?” diye sordular; Allah Resûlü (s.a.v), “Allah Teâlâ’yı çokça zikredenlerdir. Zikir onların omuzlarındaki günah yüklerini (ağırlıklarını) indirdi ve onlar kıyamet günü günahattan hafiflemiş (kurtulmuş) olarak gelirler” buyurdu. Hadisin lafzı, Tirmizî rivayetine göredir.

²¹ Kuşeyri, Abdülkerim, *Kuşeyri Risalesi*(trc. Dilaver Selvi), s. 528 (İstanbul: Semerkand yayınları, 2007); Sühreverdî, *a.g.e*, s. 70.

²² Kuşeyri, *a.g.e*, s. 180.

²³ Bk. Taberânî, *el-Evsat*, nr. 6632; Ebû Nuaym, *Hilye*, 8/188; Süyûtî, *es-Sağir*, nr. 343.

²⁴ Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ*, 2/283; Sehavî, *Mekasid*, nr. 1080.

üretmeye ve maddi manevi terakkiye sevk etmişlerdir. “Bir lokma bir hırka” anlayışı tasavvufun temel prensibi değildir. Ayrıca o, tembellik manasında değil, nefsi adına aza kanaat edip diğer bütün imkan ve enerjisini ümmetin hizmetine sarfetme olarak anlaşılmalıdır. Tasavvufta tercih edilen az yemek, az uyumak, az konuşmak ve aza kanaat etmek, artan vakti ve nimeti yüce Sevgili yolunda değerlendirmek içindir.

İbnü’l-vaktin bir manası da, içinde yaşanan devrin hükmünü bilmek ve icabını yerine getirmektir. Sufi, zamanındaki insanların içinde yaşadığı şartları en güzel şekilde tahlil eder; ihtiyacı doğru tespit eder, ona göre tedbir alır, formül geliştirir; zengin, fakir, amir, memur, evli, bekar kısaca bütün insanlara fitratlarına ve şartlarına göre davranır; bu da onu başarılı kılar.

Sûfîlerin öncülük yaptıkları bir vasıf da işlerini güzel yapmaktır. Sufi, bir mürşit elinde terbiye görmüş, salah ve felah halini elde etmiş, ihsan derecesine ulaşmış kamil insandır. İhsan, yüce Allah’ı görüyormuş gibi ibadet ve iş yapmaktır. İhsan, yüce Allah’ın ahlakı ile ahlaklanmaktır. İşinin hakkını vermek, sanatını güzel ve sağlam yapmak marifetullahın gereğidir. Takva, bütün işlerini Allah’ın razı olduğu şekilde yapmaktır. Kamil insanın nakıs ve çürük işi olmaz. Onun gönlündeki güzellik her işine yansır. O, ibadetinde olduğu gibi, ticaretinde, esnaflığında, aile reisliğinde, idareciliğinde, arkadaşlığında, komşuluğunda hatta kavgasında bile takvaya uygun hareket eder. Sûfîler, “*Sözü dinleyip en güzeline uyanlar*” (Zümer 39/18) ayetiyle övülen gruptan olmayı hedeflemişler, bunun için itikatta, ibadette, amelde, düşüncede, sevgide ve işte en güzele talip olmuşlardır.²⁵ Sufi, estetik insanıdır; gözü her şeyde güzellik arar. Aynen Allah Resûlü’nün (s.a.v), oğlu İbrahim’in kabrinde gördüğü eğik bir taşı eliyle düzeltip, “*Sizden biri bir iş yaptığında onu güzel ve sağlam yapsın*” buyurması gibi. Allah Resûlü (s.a.v) yine oğlunun kabrinin içinde kalan lahitte gördüğü bir boşluğu düzeltirmiş, peşinden de, “*Öyle kalmasının bir zararı, düzeltilmesinin de bir faydası yoktur, fakat düzgün olması ona bakan dirinin gönlünü hoş eder*”²⁶ buyurmuştur. Bu incelik ve estetik anlayışı en fazla insan-ı kamillerde görülür.

Sûfîlerin insanlığa öncülük ettikleri işlerden biri de, ilahi sevgidir. Sufi, yüce Rabbini tanıdıktan sonra, O’na âşık olmuş, O’nu her şeye tercih etmiş, Rabbi de onu herkesin önüne geçirip;²⁷ aşk, takva ve edepte insanlığa rehber yapmıştır.²⁸

Sûfîlerin bütün başarılarının arkasında ilahi aşk, ihlas, manevi destek ve sevgi dili vardır. Sûfîler gönül fatihleri olup, sevgi kemendiyle insan avlarlar; avladıkları gönlü yüce Sevgili’ye bağlayıp ona ölmeyen bir dost ve bitmeyen bir huzur kazandırırılar. Bunu yaparken bir ücret de istemezler. Bu, insanlığa yapılacak en büyük iyilik ve cömertliktir. İki türlü fetih vardır; biri kaleyi, diğeri kalbi fethetmektir. Kaleleri asker, kalpleri âşıklar fetheder. Asker kaleye, âşık kalbe girme derindedir. Kale kapısını kılıç, kalp kapısını aşk açar. Kılıç öldürür, aşk diriltir. Kılıç insanı korkuyla, aşk sevgiyle teslim alır. Kılıç dağıtır, aşk toplar. Kılıç soğuktur, aşk yakıcıdır. Hak dine kılıç korkusuyla değil, Allah sevgisiyle girilir. Sevgi olmadan insandaki kötü sıfatlar değişmez. Sevgi olmadan yüce Allah’a güzel kulluk yapılamaz. Sevgisiz saadet olmaz. Sevgisiz medeniyet kurulmaz. Sevgi olmadan huzur

²⁵ İbn Acibe, Ahmed b. Muhammed, *el-Bahrü’l-Medid fi Tefsiri’l-Kur’ani’l-Mecid/İbn Acibe Tefsiri* (trc. Dilaer Selvi, 8/364-366. (İstanbul: Semerkand yayımları, 2013).

²⁶ İbn Sa’d, Muhammed, *et-Tabakâtü’l-Kübra*(tahk. Abdülkadir Ata), 1/113 (Beyrut 1997, 2. Baskı).

²⁷Kuşeyrî, *a.g.e*, s. 532.

²⁸Sühreverdi, *a.g.e*, s. 103-104. Ayrıca bk. Ebû Nuaym, *Hilyetü’l-Evliya*, 1/43-44.

gelmez, fitne bitmez, korku gitmez. Hz. Mevlana, sevgiyi, bütün toplumsal bunalımların ve kavgaların ilacı olarak tanıtır. Hak âşığı, kâinattaki her şeyi yüce Sevgili'nin tecellisi olarak görür, bir damla suya bile edeple bakar; yaratılanı yaratandan ötürü sever, yetmiş iki millete hakikat, ibret ve rahmet gözüyle bakar, hepsine ilaç olmak ister.²⁹

Sufilerin Rahmet Ahlakında Öncülüğü

Bütün âlemlere rahmet olarak gönderilen (Enbiya 21/107) Hz. Peygamber'in (s.a.v) ahlakına varis olan sufiâriflerinden bariz vasfı, âlemde herkese rahmet olmaktır. İslam tarihi incelendiğinde sûfilerin, sadece Müslümanlara değil, diğer milletlere de güzel ahlakta, şefkatte, merhamette, adalette ve hizmette örnek oldukları görülür. Bu onların engin marifetlerinden, ilahî muhabbetlerinden, insanı Allah'ın bir sanatı ve emaneti görmelerinden kaynaklanır. “Yaratılanı hoş gör, Yaratan'dan ötürü” sözünü, ancak Hak âşığı kamil insanlar anlayıp uygulayabilir.

İmam Şa'rânî'nin belirttiği gibi, kendisinde fütüvvet ve mürüvvet (iyilik ve güzel ahlak) bulunmayan kimsede hayır yoktur, velev ki ins ve cinlerin ibadeti kadar ibadeti olsa bile. Selef, sûfilerin yolunda iyilik ve fütüvvetin bulunmasının vacip olduğu görüşünde ittifak etmişlerdir.³⁰

SerîSakati, mürüvveti, nefsi çirkin şeylerden ve kulu insanlar arasında küçük düşürecek her şeyden korumak ve bütün muamelelerinde insanlara insafla davranmak olarak tarif eder.³¹

Muhammedî ahlaka âşık sûfiler, bütün insanlığı bir aile gibi görmüşler, hepsine edep, tevazu, sevgi ve merhametle davranmışlar, Hak için halka hizmeti nimet bilmişler; bütün müminleri kardeşleri olarak sevip onların dertleriyle dertlenmeyi imanın şartlarından saymışlardır. Çünkü Allah Resûlü (s.a.v), bütün müminleri nefsimiz gibi sevmeden gerçek imanın hâsıl olmayacağını,³² onların dertleriyle dertlenmeyenlerin de müminlerden sayılmayacağını³³ haber vermiştir. “Müminleri sevmek ve onlara karşı samimi olmak nasıl olur?” sorusuna İbn Receb-i Hanbelî, “Onları nefsimiz gibi sevmek, korumak, savunmak ve desteklemektir”

²⁹ Burada, sevginin gücüne bir örnek olarak İhya'da geçen şu olayı paylaşalım: Velilerden Abdullah b. Muhammed b.Âişe (k.s), bir akşam mescitten çıkmış evine gidiyordu. Yolda Kureyş'li bir genci gördü. Genç içki içmiş, sarhoş olmuş, yolda bir kadının üzerine düşmüştü. Kadının elbisesini çekince, kadın etraftan yardım istemiş, insanlar gelip genci dövmeye başlamışlardı. Hazret, genci tanıdı, insanlara, “Bunu bana bırakın, bu benim yeğenimdir” dedi. Gence bakarak, “Yanıma gel” diye seslendi. Genç utanarak geldi. Onu bağına bastı ve, “Beni takip et” dedi. Eve varınca, çocuklarından birisine, “Bu genci gece bekle, kendine gelip ayıkınca benim yanıma getir; beni görmeden gitmesin” dedi. Oğlu, gencin başını bekledi, ayıkınca, durumu kendisine anlattı. Genç utandı ve ağlamaya başladı. Sonra Abdullah b.Muhammed'e (k.s) gittiler; o, gence, “Bu hâle düşmekten, kendin ve şeref için utanmıyor musun? Allah'tan kork, bu işten elini çek” dedi. Genç boyunu büktü, sonra başını kaldırarak, “Allah için söz veriyorum, bir daha sarhoşluk verecek hiçbir içki içmeyeceğim, ben tövbe ettim” dedi. Hazret, gence, “Bana yaklaş” dedi, gencin başını öperek, “Yavrum, güzel ettin” dedi. Bu genç daha sonra bu âlimin talebesi oldu, yanından hiç ayrılmadı, kendisinden hadis ilmi aldı. Bu onun sevgi ve yumuşaklığının bereketine olmuştu. Bu zat şöyle demiştir:

“İnsanlar, iyiliği emrediyorlar, kötülükten nehyediyorlar, fakat bu işi Allah için, edebine uygun yapmadıklarından iyilikleri kötülük gibi oluyor, fayda vermiyor. Siz bütün işlerinizde yumuşak davranın; bu sayede istediğinize ulaşırsınız.” (Gazali, *İhya*, 2/411-412).

³⁰Şaranî, Abdülvehhab, *Tenbihü'l-Muğterrin*(tahk. Abdülkerim Ata), s. 199. (Dımeşk 2001).

³¹Şa'rânî, a.g.e, s. 199.

³²Buhârî, İman, 7; Müslim, İman 71; Tirmizî, Sıfatü'l-Kıyame, 59; Nesâî İman 19.

³³Hâkim, *Müstedrek*, 4/217; Taberânî, *el-Evsat*, nr. 474; Heysemî, *ez-Zevâid*, 10/248.

cevabını veriyor.³⁴

Allah Resûlü (s.a.v), ümmeti içinde insanlığa rahmet yapılan bir gruba “abdâl” dendiğini, onların bu dereceye çokça namaz, oruç ve sadakalarıyla değil, cömertlikleri ve müslümanları samimi olarak sevip onlara nasihat etmeleri sebebiyle ulaştıklarını haber verir.³⁵

İmam Şa’rânî, sûfilerin bütün müslümanlara hatta hayvanlara karşı gösterdikleri bu şefkatin Hz. Peygamber’e varis olmalarının gereği olduğunu, buna ancak Allah’ın kalplerini nurlandırdığı kimselerin güç yetireceğini söyler ve velilerden Ebû Abdullah-ı Meğaribî’nin şu sözüne yer verir:

“Kim, günaha düşenlere rahmet gözüyle bakmazsa o, tarikattan çıkmıştır.”³⁶

Her mümine kardeşi olarak bakan bir sufi, elini açıp dua ettiğinde duasına bütün müminleri de katar, ilahî aşkla ağlarken, müminlerin affi için de gözyaşı döker. Bunun için sûfilerden bir gruba “Bekkâûn/Ümmet için ağlayanlar” denmiştir. Ümmet için ağlamak ve istiğfar etmek, Allah Resûlü’nün (s.a.v) sürekli hâlidir ve bu ona verilmiş ilahî bir emirdir (Muhammed 47/19). Müminler için istiğfar etmek Arş’ı taşıyan meleklerin de görevidir (Mümin 40/7-9). Peygamber âşığı sûfiler de bu şerefli göreve talip olmuşlar ve bu sünneti ihya etmektedirler.³⁷ Onlar Ümmet-i Muhammedi, kendilerinin bir parçası gördüklerinden, ümmetin selefine ve halefine hayır dua ederler, onlara karşı içlerinde kin, düşmanlık ve haset beslemezler. (Haşr 59/9-10).

İşte onların rahmet ahlakına birkaç örnek:

Velilerden Maruf-i Kerhî isyana düşen birini görünce, onun affedilmesi için dua eder, ilahî rahmeti ister ve derdi ki: “Allah Teâlâ Hz. Muhammed’i (s.a.v) insanların kurtuluşu ve onlara rahmet olması için gönderdi. Lanet üzerine olsun, şeytani ise insanları helak etmek ve onları kötü hallere düşürmek için gönderdi. (Bize düşen Allah Resûlü gibi, müminlere merhamet etmektir).”³⁸

³⁴ “Din, Allah, Resûlü, kitabı, müminlerin imamı ve bütün müminler için samimiyetten ibarettir” hadisinin güzel bir şerhi için bk. İbn Receb-i Hanbelî, *Câmiu’l-Ulûm ve’l-Hikem* (Tahk. Şuayp Arnavut-İbrahim Bâcis), 1/215-225 (Riyad 2002, 9. Baskı).

³⁵ Ebû Nuaym, *Hilyetü’l-Evliyâ*, 4/173; Taberânî, *el-Kebîr*, nr. 10390; Heysemî, *ez-Zevâid*, 10/63.

³⁶ Şa’rânî, *a.g.e.*, s. 110.

³⁷ Korumuzla ilgili şu örneği paylaşalım: Hz. Mevlana, bütün bir geceyi ibadetle geçirdikten sonra, kendisini misafiri olup gece boyunca yanına teşrifini bekleyen Fakih Siraceddin Tatar’a der ki:

“Siraceddin, eğer biz uyursak, bu kadar uyuyan ümmete ve talebelerimize kim ilaç olur. Ben Allah ile anlaştım ve şunu üzerime aldım: Bize gelen ve tabi olan kimselerin Allah’tan affını isteyeceğim. Onların nefislerini terbiye ile uğraşacağım, kâmil olmalarını sağlayacağım. Allah’ın izniyle hepsinin iman ve edeple süslenmesine vesile olup ateşten kurtaracağım, cennete girmelerine ve cennette yüksek makamlar almalarına vesile olacağım.”

Daha sonra şu manada bir şiir okur:

“Ey doğru dürüst bir hayır işlememiş ve hayırdan yana iflas etmiş olan kimse! Halin ne olursa olsun sen yine bize gel, katıl ve razı ol. Biz senin gibi yüz binlerin işini gördük, yükünü taşıdık; senin de işini görürüz, yükünü taşıyoruz.”

Fakih Siraceddin (k.s) der ki: “Sonra mescide gittik. Ben bu sözleri ve müjdeleri Hazreti Mevlana’ya tabi olmuş, terbiye eşğine baş koymuş müritlerine anlattım; hepsi sevinçlerinden şükür secdesine kapandılar, ağladılar.” Bk. Ahmet Eflakî, *Ariflerin Menkabeleri*(trc. Tahsin Yazıcı), s. 260 (İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2012).

³⁸ Şa’rânî, *a.g.e.*, s. 111. İmam Şa’rânî burada şu örneği verir: Maruf-i Kerhî, bir grup talebesiyle Dicle kenarında otururken yanlarından bir kayık geçti. Kayıktakiler, önlerindeki içki ve benzeri şeylerle eğleniyorlardı.

Süfyan-ı Sevrî, Müslümanların başına ciddi bir sıkıntı geldiğinde o kadar üzülürdü ki, üzüntüsünden beveli kana dönerdi. Hasan-ı Basrî, bütün Müslümanlara şefkat ve merhamet göstermeyi abdalın (maneviyat erlerinin) alameti içinde sayar.³⁹

*Şakik-i Belhî'nin, "Kim kötü hale düşmüş birine acımasza, onun kendisi en kötü haldedir"*⁴⁰ sözü, Allah dostlarının insana bakışına ve şefkatine güzel bir örnektir. Müminlerin bir vücut gibi olduğunu haber veren hadis⁴¹ her müminden kardeşi adına bu hassasiyeti istemektedir.

İbn Abbas (r.a), din kardeşinin bedenine bir sinek konduğu zaman kendisinde bir sıkıntı hissetmeyen kimsenin, daha gerçek kardeş olmadığını söyler.⁴²

Bısr-i Hafî, din kardeşini, evindeki bir hayvanı kadar düşünüp dert etmeyen kimsenin sevgisinde yalancı olduğu görüşündedir.⁴³

Sûfiler, fütüvvetin gereği olan güzel ahlaka ulaşmadan derviş elbisesi giymeyi nifak olarak değerlendirip bundan sakınmışlardır.⁴⁴

Sûfilerin Hizmet Anlayışında Öncülüğü

Sûfiler bu dünyaya Allah sevgisiyle diğer insanlara hizmet etmek için geldiklerini düşünürler; *"Siz insanların iyiliği için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz"* (Âl-i İmrân, 3/110) ayetinin övdüğü en hayırlı kimselerden olmak için her bedeli ödemeye hazırdırlar.

*"İnsanların en hayırlısı, insanlara en faydalı olanlardır"*⁴⁵ hadisini prensip edinen sûfiler, halka hizmetin önündeki en büyük engel olarak kibri ve kendini beğenmeyi görmüşlerdir. Bunun için kibri terk edip tevazuya bürünmüşler; zengin fakir, köylü-şehirli ayırımı yapmadan her kesimin arasına girmişlerdir. Hizmetlerinde mümin-kâfir ayırımı yapmamışlardır. Hayvanlar dahil kime ne fayda verebiliyorlarsa, onu yapmışlar, hizmetin her türüne talip olmuşlardır. İlim öğretmek, talebenin ihtiyaçlarını görmek, fakirleri gözetmek, yetimleri ve garipleri sevindirmek, hastaları ziyaret etmek, mescit ve sokakları temizlemek, yolcuları ağırlamak, gerekince savaşa gitmek, İslâmî birlik ve dirliği teşvik etmek, cami, mescit, aşevi, okul, hastane, misafirhane inşa etmek gibi her türlü hizmeti gündeme almışlardır. Tarihteki Fütüvvet ve Ahîlik teşkilatları ile tasavvuf ehlinin önderlik yaptığı diğer hizmetler hep bu anlayış üzerinde kurulmuştur.

Sûfiler, halka hizmeti ve insanların yükünü çekmeyi peygamberlerin en başta gelen sünnetlerinden görür; bu sünneti ihya etmek için sadece mallarını değil, yeri gelince canlarını bile ortaya koyarlar. Cüneyd-i Bağdadi gerçek sufiyi şöyle tanıtır:

"Sufi, toprak gibidir; üzerinde iyileri de kötülerini de taşır. Sufi, bulut gibidir; herkesi gölgelendirir. Sufi, yağmur gibidir; herkese rahmet olur, fayda verir. Sufi,

---

Talebeleri, "Şu günahkâr topluluğa beddua edin" dediler. Maruf-i Kerhî, "Allah'ım, onları dünyada sevinç içinde kıldığın gibi, ahirette de sevindir" diye dua etti. Yanındakiler, "biz beddua etmeni istiyoruz, siz ise hayır dua ediyorsunuz" dediler. Maruf-i Kerhî, "Bir Müslümana beddua etmekten Allah'a sığmırım. Allah Teâlâ onları ahirette sevindirmek istediği zaman, kendilerine dünyada tövbe nasip eder ve günahlarını affeder" dedi. Şa'rânî, a.g.e, s. 111.

³⁹Şa'rânî, a.g.e, s. 111.

⁴⁰Şa'rânî, a.g.e, s. 111.

⁴¹ Müslim, Birr, 67; İbn Mace, Tıbb, 5, 55. Hadis şöyledir: *"Müminler bir vücut gibidir. Vücudun, bir organı rahatsızlandığı zaman, bütün azaları rahatsızlanır. Bir mümin herhangi bir şeyden rahatsızlanıp şikâyet ettiği zaman, diğer müminler de rahatsız olur, onun acısını hisseder."*

⁴²Şaranî, a.g.e, s. 211.

⁴³Şaranî, a.g.e, 211.

⁴⁴Sülemî, Ebû Abdurrahman, *Kitabü'l-Fütüvve*(tahk. Ahmed FeridMezîdî), s. 74 (Beyrut 2009, 1. Baskı).

⁴⁵Taberani, *el-Vasit*, nr. 6023; İbnüEbi'd-Dünya, *Kazâi'l-Hâce*, nr. 37.

üzerine her türlü pislik atıldığı halde, bu pislikleri içinde eriten, temizleyen ve içinden güzel şeyler bitiren verimli toprak gibidir.”⁴⁶

Ali b. Abdülhamid de, sufiyi herkesi aydınlatan güneşe benzetir ve onun herkesin eziyetine tahammül göstererek kendisinden hep güzel meyvelerin çıktığını söyler.⁴⁷

Sehl b. Abdullah’ın, “Sufi herkese kanını helal, malını mübah görendir”⁴⁸ sözünden, Hak aşığının gerçekte kendisine ait bir mülk görmediğini, gerekirse Allah yolunda her şeyini feda etmeye hazır olduğunu anlıyoruz. Bu halleriyle onların, “*İnsanlardan bazıları vardır ki Allah rızası için kendini feda eder*” (Bakara 2/207) ayetinde övülen kimselere dahil olduğunu söyleyebiliriz.

Sûfiler, “*Halk (yaratılan varlıklar ve insanlar), Allah’ın ailesi durumundadır. Onlar içinde Allah’ın en çok sevdiği, O’nun ailesine en faydalı olanlardır*”⁴⁹hadisini, hayat felsefesi haline getirmişler; insan ve din ayırımı yapmadan herkese hayvanlara bile nasıl hizmet edeceklerinin hesabını yapmışlardır. Arifler, “Bir kimse bütün halkı (yaratılmış varlıkları) kendisi için bir aile ferdi gibi görmedikçe gerçek sufi olamaz”⁵⁰ görüşündedir.

Halka hizmeti prensip yapan sûfiler, “*İnsanların arasına girip onların yükünü çeken ve eziyetlerine tahammül eden müslüman, hiç kimseye karışmayan ve eziyetlerine sabretmeyen müslümandan daha hayırlıdır*”⁵¹ “*Bir topluluk içinde en büyük sevabı onlara hizmet eden alır*”⁵²; “*İnsanların efendisi, onlara hizmet edendir*”⁵³hadislerinin işaret ve beşaretiyle halka hizmete yönelmişlerdir.

Hz. Âişe (r.ah), Allah Resûlünün (s.a.v) evine girdiğinde halktan biri gibi elbisesini diktiğini ve ev işlerini yaptığını nakleder.⁵⁴ Bu hadisin açıklamasında Hakim Tirmizî, nebilerin ve velilerin iki dünyadaki işlerinin hizmet ve ubudiyet olduğunu, onların dünyaya ve ahirete ait işleri yüce Allah’ın tedbiri olarak gördüklerini, önlerine gelen helal işleri bir ayırıma gitmeden ve kibretmeden yaptıklarını, yüce Allah’a karşı kul (köle ve hizmetçi) gibi davranmayı sevdiğini, bu şekilde yüce Allah’a kavuşmayı, rızasına ulaşmayı sevdiğini belirtir.⁵⁵

Hadiste, bir müminin ihtiyacını gidermek için koşuşturmanın on senelik itikâftan daha hayırlı olduğu belirtilirken,⁵⁶ Hasan-ı Basrî, bir müminin ihtiyacını gidermeyi, bin rekât nafîle namazdan daha sevimli görür.⁵⁷

Arifler, nefsi terbiye etmenin bir yolunun da halka hizmet olduğu görüşündedir.⁵⁸ Gönül almaya vesile olacak bir hizmet, zikir ve murakabeden önce gelir. Gönül feyzini temin eden şey Allah için başkalarına hizmet etmektir.”⁵⁹

⁴⁶Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi* s. 530; Sühreverdi, *a.g.e.*, s. 71.

⁴⁷Sülemî, *Adâbü’s-Sûfiyye*, (Sülemî’nin Risaleleri içinde: Tahk. Süleyman Ateş) s. 258-259 (Ankara 1981).

⁴⁸Kuşeyrî, *a.g.e.*, 530.

⁴⁹ İbn Ebi’-d-Dünyâ, *a.g.e.*, nr. 24; Ebû Ya’lâ, *Müsned*, nr. 3302; Bezzâr, *Müsned*, nr. 1949; Heysemî, *ez-Zevâid*, 8/191; İbn Hacer, *el-Metâlibü’l-Âliye*, nr. 897.

⁵⁰Sülemî, *Adâbü’s-Sûfiyye*, s. 276.

⁵¹Tirmizî, *Kıyame*, 55. (nr. 2507).

⁵²Said b. Mansur, *Sünen*, nr. 2406; İbnü’n-Nahas, *Meşâriü’l-Eşvak ilâ Mesâriü’l-Uşşâk/ fi Fedâilü’l-Cihâd*, 1/314 (Beyrut 1990, 1. Baskı)

⁵³Süyûtî, *el-Câimü’s-Sağîr*, nr. 4751, 4752.

⁵⁴ Ahmed, *Müsned*, 6/121.

⁵⁵Hakim Tirmizî, *Nevâdirü’l-Usûl fi Marifeti Ehâdisi’r-Resûl* (tahk. Mustafa Abdülkadir Ata), 1/424 (Beyrut 1992, 1. Baskı).

⁵⁶Beyhâkî, *Şuabü’l-İman*, nr. 3960; Taberânî, *el-Evsat*, nr. 7322; Münziri, *et-Terğîb*, 2/272.

⁵⁷ İbn Ebi’-d-Dünyâ, *Istunâü’l-Ma’ruf*, nr. 114.

⁵⁸Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 162.

Hizmette sınır olmaz, yer ve insan seçilmez, cemaat ve millet taassubuna düşülmez. Allah Teâlâ'nın can verdiği bütün mahlûkat hizmette hedefdir. Müminlere yapılacak hizmet çeşitleri bulunduğu gibi, mümin olmayan, inkâr içinde kalan, haramlara bulaşan insanlara da sunulabilecek pek çok hayır ve hizmet çeşidi mevcuttur; çünkü onlar da hak dinin terbiyesine, iman ehlinin şefkatine ve ilgisine, muhtaçtır. Bu hizmeti onlara sevgi ve hikmet diliyle sunacak olanlar kâmil müminlerdir.⁶⁰

Şah-ı Nakşibend, “Bizim usulümüz, halkın içinde Cenâb-ı Hak ile beraber olmaktır (Halvet Der Encümen)” der ve ekler: “Yolumuz sohbet ve halka hizmet yoludur. Halktan kaçmakta şöhret, şöhrette afet vardır. Hayır, halkın içinde bulunup herkese Allah rızası için hizmet etmektedir.”⁶¹

Sûfilerin İsar ve Cömertlikte Öncülüğü

İsar, başkasını nefisine tercih etmek, kendisi muhtaç olsa da elindeki imkânla önce mümin kardeşinin ihtiyacını gidermek, dünya ve ahiret işlerinde kardeşlerinin hak ve hazzını kendi hazlarından önde tutmak,⁶² sevgi, hizmet ve nimetlerde ona öncelik vermektir. Buna Türkçemizde “diğergâmlık” denir.

Allah Teâlâ, Ensar'daki isar ahlakını şöyle övüyor: “Onlar kendileri ihtiyaç içinde olsalar bile, başkalarını nefislerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden kurtulursa onlar, kurtuluşa eren kimselerdir.” (Haşr 59/9).

Ayette övülen isar, ancak Hak âşıklarının yapabileceği bir fütüvvet ahlakıdır. Bu aşk ile Ensar, Muhacir kardeşleriyle evini ve malını paylaştığı gibi, onlar için ganimet payından da vazgeçmiştir.⁶³ Yine bu ahlaktaki bir sahabi, misafir ettiği bir mümin kardeşine, evindeki tek kişilik yemeği ikram edip kendisi ve ailesi aç kalmaya razı olmuştur.⁶⁴ Aynı günlerde, kendisine kızarmış bir koyun başı hediye edilen fakir bir sahabi, gelen ete muhtaç iken onu, ihtiyaç içinde gördüğü diğer kardeşine göndermiş, o da aynı şekilde davranmış, kelle yedi kişiyi dolaştıktan sonra ilk sahabiye geri gelmiştir.⁶⁵ Muhacir kardeşi Abdurrahman b. Avf'a, isterse iki hanımından birini boşamayı teklif eden Sa'd b. Rebi' de bu kahramanlardan biridir.⁶⁶

⁵⁹Sâfi, Ali b. Hüseyin, *Raşahât (Hayat Pınarından Can Damlaları)*, s. 426 (İstanbul: Semerkand yayınları, 2013). Nakşî pirllerinden Hâce Ubeydullah Ahrar der ki: “Ben bu yolun feyzini tasavvuf kitaplarından değil, halka hizmetten elde ettim. Herkesi bir yoldan götürürler. Bizi de hizmet yolundan götürdüler. Ben hizmette insan ayırımı yapmadım, hayır umduğum herkese hizmet ettim. Heri'deyken sabahları hamama gider ve müslümanlara hamamda hizmet ederdim. Hizmette iyi veya kötü, beyaz veya siyah, kuvvetli veya zayıf ayırımı yapmadan herkese hizmet ederdim. Hizmetime karşılık olarak kimse bana bir ücret vermesin diye, işimi bitirir bitirmez hemen hamamdan uzaklaştırdım.” Sâfi, *a.g.e.*, s. 425-426.

⁶⁰ Hizmet konusunda geniş bilgi için bk. Selvi, Dilaver, *Kaynaklarıyla Tasavvuf*, s. 662-682 (Semerkand yayınları, İstanbul, 2013, 14. Baskı).

⁶¹ Ahmed Sıddıkî, *Şah-ı Nakşibend*, s. 107. (Semerkand, 2001).

⁶²Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 318.

⁶³Taberî, *Câmiü'l-Beyan*, 14/41; Beğavî, *Meâlimü't-Tenzil*, 8/88; Şevkânî, *Fethü'l-Kadîr*, 5/200; Kurtûbî, *el-Cami' l Ahkâmi'l-Kur'an*, 18/25.

⁶⁴Taberî, *Câmiü'l-Beyan*, 14/41; Beğavî, *Meâlimü't-Tenzil*, 8/88; Şevkânî, *Fethü'l-Kadîr*, 5/200; Kurtûbî, *el-Cami'*, 18/25. Ayrıca bk: Buharî, *Menâkıbu'l-Ensâr*, 10; TefsiruSûre, (59), 9.

⁶⁵ Bir önceki kaynaklara bakınız.

⁶⁶Buharî, *Menâkıbu'l-Ensâr*, 3; Nesaî, *Büyu'*, 97; İbn Kesir, *el-Bidaye*, 3/ 227; İbn Sa'd, *Tabakat*, 3/89; Kahdehlevî, *Hayatü's-Sahabe*, 1/363.

Resûlullah (s.a.v), Allah yolunda yardım istediğinde, ordu için kullanılabilecek bütün malını getirip önüne koyan Ebu Bekir'e (r.a),

“*Kendine ve ailene geride ne bıraktın?*” diye sorunca, “Allah ve Resûlü'nün muhabbetini bıraktım⁶⁷” demesi de isar ve fütüvvet ahlakına güzel bir örnektir.

Huzeyfetü'l-Adevî, Yermük harbinde, yara bere içinde susuz kıvranan amcaoğluna su yetiştirmiş, tam suyu içecekken az ötedeki bir yaralının “su!” sesini işiten amcaoğlu, onu mümin kardeşine göndermiştir. Kendisine su gelen ikinci yaralı, suyu içmeden üçüncü sese göndermiş, Huzeyfetü'l-Adevî ona vardığında şehit olduğunu görmüş, geriye döndüğünde diğerleri de su yerine şahadet şerbetini içmişler⁶⁸ ve böylece bütün insanlığa fütüvvet ve isar dersi vermişlerdir. Benzer bir olay da Uhud harbinde yedi yaralı arasında yaşanmış, Ensar'dan salih bir kadın tarafından yanlarına getirilen suyu hepsi öbür kardeşine göndermiş, hiç biri suyu içmeden şehit olmuşlar ve olay üzerine yukarıdaki ayet inmiştir.⁶⁹

Muhyiddin b. Arabî, ayet-i kerimede övülen bu ahlakın, din kardeşlerini gerçek bir sevgiyle sevmekten, onlar için yardımı en yüksek şeref bilmekten, kendileri ihtiyaç içinde iken önce kardeşlerini düşünmelerinin, gerçek fütüvvete ve kuvvetli bir tevhide ulaşmalarından kaynaklandığını belirtir.⁷⁰ İbn Arabî, *el-Fütuhâtü'l-Mekkiyye*'de fütüvvet için açtığı özel bölümde, fütüvvetin kuvvet makamı olduğunu söyler⁷¹ ve bölümün sonunda gerçek fetânın tarifini, halka muamelede Cenab-ı Hakk'ın razı olduğu şekilde bütün gücünü ve kabiliyetini kullanan kimse olarak özetler.⁷²

Velilerden Yusuf b. Hüseyin er-Razî, gerçek îsârın ancak, her şeyin Hakk'a ait olduğunu gören ve bilen kimseden meydana geldiğini, bu anlayışta olan kimsenin, elindeki mülkü kendisine ait görmeyeceğini, nefsi veya başkası ona kim muhtaçsa ona ulaştıracağını belirtir.⁷³

İsar, sûfilerin hedeflediği bir ahlaktır. Sûfilerisarı, “*İnsanlardan öyleleri vardır ki, Allah'ın rızası uğrunda kendisini feda eder*” (Bakara 2/207) ayetinin bir gereği görürler. Hucvirî, Allah Teâlâ'nın, “*Sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe, iyiliğe ulaşamazsınız. Her neyi infak ederseniz, Allah onu bilir*” (Âl-i İmrân 3/92) ayetinde sevdiğini Allah yolunda harcamayı bütün hayırların kapısı yaptığını, Hak için canını ortaya koyan kimsenin, malı mülkü, altını gümüşü harcamaktan çekinmeyeceğini belirtir.⁷⁴

İhlasla yapılan bütün hayırlar, ilahi huzura arz edilmiştir.⁷⁵ Yüce Allah, bir hayra en az on karşılık vereceğini bildiriyor. (En'am 6/160) Bu ikramların ihlasa göre yüze, yedi yüze ve hesapsız derecelere çıkacağını da hatırlatıyor (Bakara 2/261; Zümer 39/10).. Allah için canını verenlere huzur ve neşe içine ebedi bir hayat

⁶⁷ Ebû Dâvud, Zekat, 40; Tirmizî, Menâkıb, 16, İbnü'l-Esîr, *Câmiu'l Usûl*, 8/591.

⁶⁸ Kandehlevî, *Hayatü's-Sahabe*, 1/308. Ayrıca bk. Kurtübî, *el-Câmi*, 18/28.

⁶⁹ Hucvirî, *a.g.e.*, s. 230.

⁷⁰ İbn Arabî, Muhyiddin, *Teşîrü'l-Kur'ani'l-Azîm*, 2/622.

⁷¹ İbn Arabî, Muhyiddin, *el-Fütuhâtü'l-Mekkiye* (tahk. Ahmed Şemşuddin), 1/365. (Beyrut 2006, 2. Baskı).

⁷² İbn Arabî, *el-Fütuhâtü'l-Mekkiye*, 1/370.

⁷³ Sühreverdi, *a.g.e.*, s. 318.

⁷⁴ Hucvirî, Ali b. Osman, *Keşfü'l-Mahcûb* (tahk. İbrahim ed-DusûkîŞettâ), s. 232 (Kahire 1974).

⁷⁵ Buhârî, Zekat, 7; Müslim, Zekat, 63; Tirmizî, Zekat, 28; Nesâî, Zekat, 48.. Hadis şöyledir: “*Bir kul, temiz ve helal kazancından bir sadaka verdiğinde sanki onu Rahman olan Allah'ın eline koymuş gibi olur. Zaten Allah Teâlâ ancak temiz olanı kabul eder ve semaya ancak temiz olanlar yükselir. Allah o sadakayı artırıp çoğaltır; aynen sizden birinizin hayvanını besleyip büyütüp çoğalttığı gibi. Öyle olur ki, temiz maldan verilen bir lokma veya bir hurma, kıyamet günü, büyük bir dağ gibi büyümüş olarak (hesaba) gelir.*”

müjdeliyor. (Bakara 2/154; Âl-i İmran 3/169). Bunun için Hz. Mevlana der ki: “Allah can bağışlamaya karşılık yüz binlerce can ihsan eder. Hangi cömertlik Hakk’ın bu görülmemiş, akıl almaz cömertliğine benzeyebilir. Hakk’ın bu cömertliğini görseydin, nasıl olur da canını esirgerdin. Bir can için nasıl olur da bu kadar gamlanırdın.”⁷⁶

Burada kurban olayında Hz. İsmail’in (a.s) ve hicret gecesi Hz. Ali’nin (r.a) Allah için canlarını ortaya koyarak gösterdikleri fütüvvet ve yiğitlik örneğini hatırlatalım. Şu beyitler onların halini tercüme etmektedir:

“*Canımı canan istemiş minnet canıma,
Can nedir ki vermiyem cananıma.*”

Hakîm et-Tirmizî, İslam’ın esasının bağışlama ve cömertlik üzere kurulduğunu, çünkü gerçek İslam’ın Allah Teâlâ’nın haklarını korumak için canını ve malını teslim etmek (ortaya koymak) olduğu belirtir.”⁷⁷. Rûveym de, tasavvufun (manevi terbiyenin) ancak ruhu feda ederek (her şeyini ortaya koyarak) elde edileceğini söyler.⁷⁸

İslam tarihinde Sahabeden sonra, infak, isar ve halka hizmet ahlakında da “sâbıkûn” vasfını kazanan sûfiler, bu alanda çok güzel örnekler sunarak arkadan gelenlere yol açıp cesaret vermişlerdir.

Sehl b. Abdullah, fütüvveti “Sünnete uymak” olarak tarif ederken, Cüneyd-i Bağdâdî, fütüvveti, “Kimseye eziyet etmemek ve elindeki malı herkese infak etmek” şeklinde açıklar.⁷⁹

Cüneyd-i Bağdâdî, kendisinden bir şey isteyen asla boş çevirmez ve, “Ben, Resûlullah’ın (s.a.v) ahlakı ile ahlaklanmak istiyorum”⁸⁰ derdi.

Davud-ı Tâî (165/781), mürüvveti (cömertliği) olmayanın (makbul bir) ibadetinin de olmayacağını⁸¹ söyler.

Ariflerden Rûveymisarı (iyilik ve ihsanda kardeşini nefesine tercih etmeyi) tasavvufun temel şartlarından biri sayar.⁸² Sehl b. Abdullah da, “Sufi, kanını heder, mülkünü herkese helal gören kimsedir”⁸³ sözüyle, sufinin her şeyini Hak için halka feda edecek bir cömertlikte olduğuna işaret etmiştir.

Sufi cimri olamaz. Cimri olandan sufi olmaz. Çünkü Allah Resûlü (s.a.v), “*Bir müminin kalbinde iman ile cimriliğin asla bir arada bulunmayacağını bildirmiş,*⁸⁴ diğer bir hadisinde ise, “*Cimrinin cennete giremeyeceğini*”⁸⁵ haber vermiştir.⁸⁶

HakimTirmizî’nin belirttiği gibi, cimrilik gelince mal ortadan kaybolur; malında cimrilik eden kimse canında daha fazla cimrilik yapar. Cimrilik İslam’ı

⁷⁶ Can, Şefik, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, 1-2/338 (Ötüken Yayınları, İstanbul, 2014, 14. Basım).

⁷⁷ HakimTirmizî, *Nevâdiru’l-Usûl fî Marifeti Ehâdisi’r-Resûl*, 2/11; Zebidî, *İthâfû’s-Sâde*, 8/594. (Beyrut, 1989)

⁷⁸ Sülemî, *Tabakâtü’s-Sufiyye* (tahk. NuruddinŞeribe), s. 183 (Halep 1986, 2. Baskı).

⁷⁹ Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 443.

⁸⁰ Şa’rânî, *a.g.e.*, s. 204 (Dimeşk 2001).

⁸¹ Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 84.

⁸² Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 529; Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 319.

⁸³ Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 319

⁸⁴ Ahmed, *Müsned*, 2/342; Nesâî, *Cihad*, 8; Hâkim, *Müstedrek*, 2/ 72.

⁸⁵ Tirmizî, *Birr*, 41 (nr.1963)

⁸⁶ Burada şu hadis-i şerifi de hatırlatalım: “*Cömert, Allah’a yakın, cennete yakın, kullara yakın ve cehennemden uzaktır. Cimri ise, Allah’tan uzak, cennetten uzak, insanlardan uzak ve cehenneme yakındır. Şüphesiz, cömert olan bir câhil, Allah Teâlâ’ya, cimri âbiddeden daha sevimlidir.*” Tirmizî, *Birr*, 40.

yıkar, imanı yok eder. Onda Allah Teâlâ'ya karşı kötü zan vardır. Cimrilik Allah'ın hukukunu yerine getirmeye mani olur. O, Allah Teâlâ'ya değil, mala güvenmektir.⁸⁷ Böyle bir huy Rahman'ın dostu hiç bir arifte bulunmaz.

Sûfilerdeki isar ahlakına birkaç örnek

Velilerden Ebü'l-Hüseyin Nurî, isar ahlakının temsilcisi olup tarikatı isar üzere kurulmuştur.⁸⁸ Cafer el-Huldî, onun şu duasını nakleder: "Allah'ım dilersen, cehennemliklerin yerine orayı benimle doldur ve onları cennete gönder. Senin her şeye gücün yeter."⁸⁹

Ebü'l-Hüseyin Nurî, bir iftira üzerine üç arkadaşıyla idama mahkum edilmişti. Cellat infaz için hazırlık yapınca, geri sırada olan Ebü'l-Hüseyin Nurî ileri atılmış ve önce kendisinin idam edilmesini istemiş; sebebi sorulunca, "Kardeşlerimin biraz daha fazla yaşaması için önce benden başlayın" demiş, cellat şaşırmış, durumu halifeye haber vermiş, halife, Kâdı'l-Kudâtîsmaîl b. İshak'ı (Hucvirî'nin rivayetinde Ebü'l-Abbas b Ali'yi) işin aslını incelemek üzere görevlendirmiş, sonuçta hepsi serbest bırakılmıştır.⁹⁰

Ebü Osman Hîrî de Ümmet-i Muhammed'e olan sevgi ve şefkatini "Eğer ümmet-i Muhammed'in âsileri yerine beni cehenneme koysalar razıyım; tâ ki onlar kurtulsun!"⁹¹ şeklinde dile getirir.

Ebü'l-Hasan el-Antâkî, yanına gelen otuz küsur misafire, beş kişiyi doyurmayacak kadar ekmeği doğrayıp ortaya koymuş, herkes nasibi kadar yesin diye ışığı söndürmüş, yemeğin başına oturmuşlar, bir müddet sonra, yemekten geri çekildiklerinde, bütün ekmeğin olduğu gibi durduğu görülmüştür. Çünkü her biri, kardeşini kendisine tercih ederek, bir şey yememiş ve bütün yiyecek ortada kalmıştır.⁹²

Benzeri örnekler çoktur. Bütün bunlar ilahi rahmetin kullardaki yansımasıdır. Bu ahlak sadece sûfilere değil, diğer kesimlerde de görülebilir. Ümmet içinde fitne olmasın diye halifelik hakkından vazgeçen Hz. Hasan (r.a.), İstanbul'un fethinde İslam bayrağını sura dikmek için canını ortaya koyup yüzlerce oka vücudunu siper eden Ulubatlı Hasan, Çanakkale savaşında kendisi yaralı iken elindeki tek bez parçasını yanında yaralı olarak yatan genç düşman askerinin yarasını sarıp kendi yarasına ot basan Müslüman asker, talebelerinin yiyeceği için evini satılığa çıkaran salihler, çıkan bir yangında çocuğunu korumak için vücudunu ateşe siper eden ve kendisi yanıp yavrularını kurtaran anneler birer isar kahramanıdır. Ancak Hak aşığı arifler bu ahlakta önde ve öncüdürler.

⁸⁷HakimTirmizî, *a.g.e*, 2/11.

⁸⁸Hucvirî, *Keşfü'l-Mahcub*, s. 232.

⁸⁹Hucvirî, *a.g.e*, s. 228

⁹⁰ Olay, hicrî 262, milâdî 875'de meydana geldi. Sûfilerizındıklıklaithâm eden, Hanbeli mezhebi fakihlerinden "Gulam-ı Halil" isimli bir zattu. Halife Muvaffak ve annesi yanında sûfilerin bazı görüşlerini, meselâ; onların, Allah Teâlâ'ya âşık olma fikrini tenkid ederek, bunun olmayacağını, sûfilerin yanlış yolda ve itikatta olduğunu ileri sürmüş, fakat sonuçta iftirası ve yanlışlığı ortaya çıkmıştır. Bk. Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*(trc. Dilaver Selvi), s. 476; Hucvirî, *Keşfü'l-Mahcub*, s. 227-228 (Kahire 1974); Ebu Nuaym, *Hilyetu'l-Evliya*, 10/250-251. Ayrıca bk. Hatib, *Tarih-i Bağdat*, 5/130-135; Süleyman Ateş, *İslam Tasavvufu*, s. 83.

⁹¹Safî, *Reşehât*, s. 511. Olay kısaca şöyledir: Ebü Osman Hîrî, şeyhi Ebü HafsHaddâd'dan halka vaaz ve nasihat etmek için izin isteyince, şeyhi, "Bu arzunun sebebi nedir?" diye sordu. Ebü Osman, "Halka şefkatim" cevabını verdi, Ebü Hafs, "Onlar için ne kadar şefkat sahibisin?" diye sorunca, Ebü Osman, "Eğer ümmet-i Muhammed'in âsileri yerine beni cehenneme koysalar razıyım; tâ ki onlar kurtulsun!" dedi. Şeyhi, "Bu haldeki bir kimsenin halka nasihat etmesi faydalı olur" diyerek kendisine izin verdi.

⁹²Sühreverdî, *a.g.e*, s. 317.

Sühreverdî'nin belirttiği gibi, sufiyi, başkalarını nefesine tercih etmeye sevk eden şey onun nefsinin temizliği ve şerefli bir tabiata sahip oluşudur. Allah Teâlâ bir kimseyi ancak, tabiatını bu güzel ahlak ile terbiye ve ıslah ettikten sonra kendisine dost yapar.⁹³ İsar, kalbi ilahi nur ve aşkla dolmuş kimselerin başaracağı bir ahlaktır.⁹⁴

Yukarıda anlatılan isar ahlakının bir çeşidi de nefse zulmedeni affetmek, kötülük edene iyilik etmek, vermeye vermek, gelmeyene gitmektir. Resûlullah (s.a.v) bu konuda şöyle buyurmuştur:

*“Ey Ukbe! Sana dünya ve ahiret ehlinin en faziletli ahlaklarını haber vereyim mi: Gelmeyene gidersin, vermeyene verirsin, sana zulmedeni affedersin.”*⁹⁵

Kendine hakaret veya kötülük edene iyilik etmek, bir çeşit isardır. Çünkü bu kimse, manevi hakkından vazgeçmiş, intikam yerine ikramı seçmiş, nefesine rağmen güzel bir iş başarmıştır. “Fütüvvetin ikinci derecesi, sana isyan edeni kendine yaklaştırmayı, sana eziyet verene ikramda bulunmayı ve sana karşı kusur işleyenden özür dilemendir, bir de bunu öfkeyle değil gönül hoşluğu ile yapmayı, zorlanarak değil severek yerine getirmendir” diyen Abdullah Herevî, düşmanını barışmak için aracı bulmaya muhtaç eden ve onun gelip özür dilemesinden utanmayan kimsenin fütüvvetin kokusunu alamayacağını söyler.⁹⁶ Menazili şerh eden İbn Kayyim el-Cevziyye, bu ahlakın en üst seviyede Allah Resûlü'nde (s.a.v) bulunduğunu, ona varis olanların da nasipleri kadar ondan pay sahibi olduklarını belirtir.⁹⁷ Yine Menazilşarihlerinden Kâşânî ise, insanın, kendisine yapılan kötülüğe veya eziyete hikmet ve hakikat gözüyle bakıp güzel değerlendirdiğinde, ondan, nefisini terbiye, kusurlarını idrak, günahlarına kefaretle ve ilahi hükme rıza gibi hayırlı sonuçlar elde edeceğini söyler.⁹⁸ Bu davranış, Rahmanî ahlaktan pay sahibi olmaktır; çünkü yüce Rahman, kendisini inkar edenlere de iyilik ve ihsanda bulunmaktadır. Bunu gören bir arif, nasıl cimri, katı ve müsamahasız olur?

Hz. Peygamber (s.a.v) ve ona varis olan kamil insanlar, canlarına kastedenlerin bile canlarını ateşten kurtarmak için uğraşırlar.⁹⁹ Kendilerine nankörlük edenlere iyilik yapmayı daha kazançlı görürler.¹⁰⁰ Çünkü onda ihlas vardır, gösteriş ve

⁹³Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 321.

⁹⁴Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 323.

⁹⁵ Ahmed, *Müsned*, 4/ 158; İbn Ebi'd-Dünya, *Mekârimü'l-Ahlak*, nr. 19-20.

⁹⁶Herevî, Abdullah Ensârî, *KitabuMenazili's-Sâirîn*, s. 61-62 (Beyrut 1988).

⁹⁷ İbn Kayyim, Muhammed b. Ebu Bekir, *Medâricü's-Sâlikîn*(tahk. Muhammed el-Mu'tesimbillah el-Bağdâdî), 2/328 (Beyrut 2001, 6. Baskı).

⁹⁸Kâşânî, Abdürrezzak, *ŞerhuMenâzili's-Sâirîn*(tahk. Muhsin Beydârfer), s. 410-411 (Kum, 1427 hicrî)

⁹⁹ Burada Hz. Peygamber'in (s.a.v), kendisine en şiddetli işkenceleri reva gören müşrik kavmi için, *“Allah'ım, kavmimi affet, çünkü onlar bilmiyorlar”* şeklindeki duası, tam bir fütüvvet örneğidir. Olay ve dua için bk. Kâdîyaz, *eş-ŞifâbiTa'rifihukuki'l-Mustafa*(tahk. Hüseyin Abdülhamid Nîl), 1/95 (Beyrut 1995).

¹⁰⁰ Hz. Ali der ki: “Yaptığım iyiliği inkâredene de olsa, sen iyilik yap; çünkü böyle bir iyilik, teşekkür edene yaptığım iyilikten mizanda daha ağırdır.” Bk. Şa'rânî, *Tenbihü'l-Muğterrin*, s. 207. Seyyid Ahmed Siyahî'nin(k.s), oğlu Ahmed Hicabî'ye verdiği halifelik icazetinde yaptığı şu tavsiyeler, velilerin örnek ahlakını ve ortak hedefini göstermesi bakımından önemlidir. Hazretler ki:“Fayda ve menfaat vermede meyveli ağaç gibi, cömertlik ve iyilikseverlikte akan nehir gibi, ihsan etme ve bağışlamada sınırsız deniz gibi ol. Boş şeylere karşı cansız gibi, ayıpları örtmede karanlık gece gibi olmaya çalış... Ey oğul, sana dost ve sadık arkadaş lazımsa, sevdiğini sırf Allah için sevenlerle birlikte ol. Onlardan kardeşlik bağı kurduğun kimselerin hakkını koru. Bunun için, muhtaç olduğun malın fazlasını ona vererek yahut onu nefsinle eşit tutarak veya onu nefesine tercih ederek yap. Onun ihtiyacını nefsinin ihtiyacından öne alman daha faziletlidir. İnsanların her sınıfına, özellikle sana muhalif olanlara karşı halim ve selim ol, alçak gönüllü, güler yüzlü, affedici ve sevgini göstererek güzel geçinmeye gayret et. Bu konuda, *“Resûlüm, sen gerçekten çok büyük bir ahlak üzeresin”*(Kalem 68/4) hitabına mazhar olan Hz. Peygamber'in (s.a.v),

beklenti yoktur. Ebû Hafs Haddad, fütüvveti, “Herkesine karşı insafli davranmak ve kendisine insafli davranılmasını istememektir” şeklinde tarif edince, Cüneyd-i Bağdâdî, yanındakilere, “Kalkın gidelim, bu tarif bize yeter; o kimsenin yapamayacağı tarifi yaptı”¹⁰¹ demesi, hasmını affetmenin ve ona müsamaha ile davranmanın ahlakta zirve nokta olduğunu gösteriyor. İnsanın gerçek hali, düşman ve hasımlarına karşı muamelesi ile ölçülür. İyilik gördüğü kimseye iyilik etmek kolaydır. Bu, “al gülüm ver gülüm” cinsinden bir şeydir. Asıl yiğitlik ve güzellik, bize haksızlık veya kötülük edenini affetmek ve ona isteyerek iyilik yapmaktır.¹⁰² Hadiste bu ahlakın elde edilmesi için ciddi bir irade, gayret, temrin ve sabır gerektiğine işaret edilir.¹⁰³

Tasavvufta rical/yiğit anlayışı

Rical, adam, mert kişi demektir. Er de aynı manada olup Hakk’ın dostluğunu kazanmış, faal, hakşinas, adil, faziletli şahsiyetlere, ruhen yücelmiş kâmil insanlara, velilere, “Ricalullah” denir. Bunda kadın erkek ayrımı yoktur.¹⁰⁴

Sûfilere göre yiğit, nefesine hasım ve hakim olan, onu yenen, hevâ putunu kıran ve güzel hali bulan kimsedir.¹⁰⁵

Resûlullah (s.a.v), gerçek pehlivanı, *rakibini güreşte yenen kimse değil; kızdığı anda nefesine sahip olan kimse*¹⁰⁶ olarak tanıtmış; akıllı ve dirayetli kimseyi de *nefsini hesaba çeken ve ölümden sonrası için salih amel işleyen kimse* şeklinde tarif etmiştir.¹⁰⁷

Kudsî bir hadiste, gönülleri Allah’ın zikri ve ilahi aşk ile mamur olmuş, eşyanın perdesinden kurtulup müşahedeye ulaşmış, hikmet, feraset ve istikamet sahibi kulların gerçek kahramanlar olduğu bildirilir.¹⁰⁸

“Gerçek muhacirin Allah’ın yasakladığı şeylerden uzaklaşan kimse”¹⁰⁹ olduğunu belirten Allah Resûlü (s.a.v), *mücahidi de, Allah’a itaat hususunda nefsi ile cihat eden kimse*¹¹⁰ şeklinde tarif etmiştir.

Resûlullah (s.a.v) bir harp dönüşünde, “Küçük cihattan büyük cihada dönmüş bulunmaktayız” buyurması üzerine, ashabın, “Büyük cihad nedir?” sorusuna,

---

“En faziletli ahlak, sana gelmeyene gitmen, vermeyene vermen ve zulmedenini affetmendir” hadisiyle amel etmen yeterlidir.” Çelenligil, Mehmed Zühdi, *Tehassür/Seyyid Ahmed Siyahî ve Oğlu Seyyid Ahmed Hicabî*, (Haz. Muzaffer Ertaş-Kemal Topçu), s. 38-40 (Kastamonu 1996).

¹⁰¹Sülemî, *Tabakat*, s. 118. Aynı yerde Ebu Hafs, fütüvvetin, konuşmakla değil, amel ederek ve uygulanarak elde edileceğini söyler ki, bu, işin en zor fakat en gerekli yönüdür.

¹⁰² Cömertliğin derece ve çeşitleri için bk. Selvi, Dilaver, *Allah Yolunda Yardım ve Cömertlik*, s. 28-42 (İstanbul: Semerkand yayınları, 2006).

¹⁰³ Bu konuda hadiste şöyle buyrulmuştur: “İnsanlar bize iyilik ederse biz de iyilik ederiz. Eğer zulüm ederlerse biz de onlara zulmederiz!, diyen kimseler gibi olmayınız. Fakat kendinizi, iyilik yapanlara iyilik yapmaya, kötülük edenlere de zulüm etmemeye alıştınız.” Tirmizî, *Birr*, 62.

¹⁰⁴ Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 392 (Marifet yayınları, İstanbul 1991)

¹⁰⁵ Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 441.

¹⁰⁶ Buhârî, *Edeb*, 102; Müslim, *Birr*, 106-108; Ahmed, *Müsned*, 1/382.

¹⁰⁷ Ahmed, *Müsned*, 4/124; Tirmizî, nr. 2459; İbn Mâce, nr. 4260; Hâkim, *Müstedrek*, 1/57. Hadisin devamında, *aciz ve zayıf kimse, nefsini hevasına tabi kılıp (çekinmeden isyanlara dalıp tövbe ve salih amel yapmadan) Allah’tan boş temennilerde bulunan kimse* olarak tanıtılmıştır.

¹⁰⁸ Ebû Nuaym, *Hilyetü’-Evliya*, 7/177; Ali el-Muttakî, *Kenzü’l-Ummâl*, nr. 1872. Hasan-ı Basrî’dennürsel yolla.

¹⁰⁹ Buhârî, *İman*, 4, Ebû Davud, *Cihad*, 2, Nesaî, *İman*, 8, 9, 11; Darimî, *Rikak*, 4, 8; Ahmed, *Müsned*, 2/160, 163.

¹¹⁰ Tirmizî, *Fezailü’l-Cihad*, 2; Beyhakî, *Şuabü’l-İman*, 7/499.

“Allah’a güzel kulluk için nefsinizle vereceğiniz mücadeledir”¹¹¹ şeklinde cevap vermiştir.

Ariflerin dediği gibi, gerçek yiğit harama karşı gözünü yuman, haramdan elini çeken kimsedir.¹¹² Yiğit, başkasına değil, nefesine söz geçirendir; nefesine hükmü geçmeyenin fütüvveti yoktur.¹¹³

Yiğit (feta), hak adamıdır; Hak’tan gelene boyun eğer, aklına, hissine ve hevasına değil, Mevla’sına itaat eder.¹¹⁴ Hak karşısında boynu kıldan incedir; batıla karşı ise demirden serttir. Halk içinde Hak’la olur. Eli kârda gönül Yâr’dadır. Nitekim ayetlerde rical yani yiğit er kişilerden bahsedilirken, onların alış veriş ve ticaret gibi dünya işlerini yaparken dahi Allah’ı zikretmekten, namazı kılmaktan ve zekâtı vermekten uzak kalmadıkları, her halde ilahi korku ile takva üzere yaşadıkları (Nûr 24/37); Allah’a verdikleri sözde durdukları (Ahzab 33/23) haber verilmiştir.¹¹⁵ Sûfîler, rical (yiğit adam, ricalullah) deyince bu ayetlerde vasfedildiği gibi kalbi ilahi aşkla uyanmış, zikirle mamur olmuş, Allah’ın haklarını, nefsinin hazlarına tercih eden¹¹⁶, müşahedeye ulaşmış, varlıkların bağından kurtulup gönlünü Hakk’a bağlamış, ihlas sahibi, özü sözü doğru arifleri kastederler.¹¹⁷

Tasavvufta yiğitliğin bir şekli de, yaptığı iyiliği unutmak, sağ elinin verdiğini sol eline duyurmamak, iyilik yaptığı kimselerden karşılık değil, teşekkür dahi beklememek¹¹⁸ “vazifem var ama (ona karşılık bir şey bekleme) hakkım yok” bilincine sahip olmaktır.¹¹⁹ Mürid, yiğit olmalıdır; gücü yettiği ölçüde herkese hak ettikleri gibi davranmalı, ama onlardan bunu beklememelidir.¹²⁰

Sûfîlerin eserleriyle yaptığı öncülük

Fütüvvet kavramı, Sünnî tasavvuf çerçevesinde ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Sülemî (412/1021), Herevî (481/1089), Sühreverdî (632/1243) gibi fütüvvete dair eser yazan, Kuşeyrî (465/1072) ve Hucvirî (470/1077) gibi eserlerinde fütüvvete ayrı birer bölüm ayıran mutasavvıfların Sünniler arasından *çıkması* da bunu gösterir. Abbasi Halifesi Nasır-Lidinillah’ın teşkilatlandırarak kendine bağladığı fütüvvet kurumu da Şîî temayüller taşımakla birlikte aslında Sünnî fütüvvet anlayışına dayanıyordu.¹²¹

İbn Kayyım, fütüvvet konusunda ilk söz edenin Cafer-i Sadık (148/-765) olduğunu, onu Fudayl b. İyaz (187/803), Ahmed b. Hanbel (241/855), Sehl b.

¹¹¹Beyhakî, *ez-Zühdü'l-Kebîr*, nr. 355; Hatib, *Târih-i Bağdât*, 8/523-24; Süyûtî, *el-Câmiü'sSağîr*, nr. 6107.

¹¹²İbn Acibe, *İlâhî Fetihler* (trc. Dilaver Selvi), s. 157. (İstanbul: Semarkand yayınları, 2014)

¹¹³İbn Arabî, *a.g.e.*, 1/369.

¹¹⁴Fetanın özellikleri için bk. İbn Arabî, *el-Fütühâtü'l-Mekkiye*, 3/349-353 (Beyrut 2006, 2. Baskı)

¹¹⁵Hâce Bahâeddin Nakşibend, buna örnek olarak şu olayı anlatır: "Mekke'de iki kişi gördüm; biri gayet yüce himmetli, öteki ise tam tersine düşük himmetli... Düşük himmetli olan tavaf sırasında Beytullah'ın kapısının halkasına yapışmış bir adamdı. Bu kadar şerefli bir yerde ve değerli bir vakitte gönlü basit dünyevi şeylerin derdindeydi. Yüce himmetli adam ise Mina pazarında gördüğüm bir delikanlıydı. Tahminen 50.000 filorilik alım satım yaptı, ama gönlü bir an olsun Hak Teâlâ'dan gafil olmadı. O civanın gayretini görünce yüreğim bir hoş oldu." Sâfi, *Reşahat*, s. 473 (İstanbul: Semerkand yayınları, 2013).

¹¹⁶Kuşeyrî, *Abdülkerim, Letâifü'l-İşârât/Tefsirü'l-Kuşeyrî*(tahk. Said Kuteyfe), 4/288 (Mısır 1999).

¹¹⁷Ayetlerin tefsiri için bk. Sülemî, Ebû Abdurrahman, *Hakâikü't-Tefsir*(tahk. Seyyid İmran), 2/53, 143 (Beyrut 2001, 1. Baskı); Baklî, Ruzbehân, *Arâisü'l-Beyan fi Hakâiki'l-Kur'an* (tahk. Ahmed Ferid el-Mezîdî), 3/17, 18, 138 (Beyrut 2008, 1. Baskı);

¹¹⁸Fütüvvet ehlinin yiğitliği ve bunun neden kaynaklandığı konusunda geniş bir açıklama için İbn Arabî, *el-Fütühâtü'l-Mekkiye*, 1/365-369.

¹¹⁹Uludağ, Süleyman, *Dört Kapı Kırk Eşik*, s. 172 (İstanbul: Dergah Yayınları, 2010, 2. Baskı).

¹²⁰Uludağ, *a.g.e.*, s. 177. (Naklen, Necmeddin-i Dâye, *Mirsâdü'l-İbad*, s. 260; Tahran 1366).

¹²¹Uludağ, Süleyman, “Fütüvvet”, *DİA*, 13/260 .

Abdullah (273/886) ve Cüneyd-i Bağdâdî (297/909) ve diğer sûfilerin takip ettiğini söyler.¹²² Zaten Kuşeyrî hepsinin fütüvvet tariflerini nakletmiştir.¹²³

Araştırmacılara göre fütüvvet konusunda ilk eser yazan, Ebu Abdurrahman es-Sülemî'dir. (412/1021).¹²⁴ Sülemî'nin *Kitabü'l-Fütüvve*'si, konuyla ilgili ilk yazılı metin olma özelliği yanında, bu alanda daha sonra yazılan pek çok esere kaynaklık etmiştir.¹²⁵ Sülemî, fütüvveti Hz. Âdem'le başlatır, onu her peygamberin kendine has bir ahlakı ile açıklar ve dört halifenin özel vasıflarıyla bitirir. Sonra insandan her halde ve her vakitte istenen bir fütüvvet ahlakı bulunduğunu hatırlatır; bunların yüce Allah'a, Hz. Peygamber'e (s.a.v), Sahabe-i Kiram'a, selef-i salihine, meşayihâ, din kardeşlerine, aileye, çocuklara, akrabaya ve amelleri yazan meleklerle karşı uygulanacak edepler olduğunu belirtir; onları Hz. Peygamber'in (s.a.v) sünnetlerinden ve selefe ait edeplerden seçerek kısaca açıklayacağını söyler ve belirli bir tertip gözetmeden fütüvvetten saydığı güzel ahlakları sıralar. Fütüvvetten olan birinci ahlak, kardeşlere karşı nazik olmak ve onların ihtiyaçlarını gidermektir.¹²⁶ Fütüvveti, kısaca "güzel ahlak" olarak tarif etmek mümkündür.¹²⁷ Sülemî de bu eserinde 205 civarında mekarimü'l-ahlak örneği saymıştır. Aslında bunlar, her müslümandan istenen günlük ahlaklardır; bununla birlikte onlar sonraki devirlerde şekillenen Fütüvvet ve Ahîlik teşkilatlarının ahlaki ilkeleri için de birer örnek ve kaynak olmuştur.

Sülemî'den sonra kaleme alınan ikinci müstakil risale, Hacı Abdullah-ı Ensârî el-Herevî'nin (481/1089) *Fütüvvetname*'sidir.¹²⁸ Herevî'nin, *Menâzilü's-Sâirin* adlı tasavvufa ait yüz makamı işlediği eserinde fütüvveti de bu makamlardan biri olarak tanıtmış.¹²⁹ Daha sonra meşhur sufi şeyh Sühreverdî'nin *Risâletü'l-Fütüvve*'si gelir ki, bu, Abbasi Halifesi Nasır Lidinillah'ın isteği üzere fütüvvet teşkilatının nizamnamesi olarak yazılmış olup türünün ilk örneğidir. Peşinden diğerleri gelmiştir.¹³⁰ Yine Sühreverdî'nin *Avârifü'l-Meârif* adlı eseri de birçok tasavvufî konu yanında "Hakiki Hizmet Ehli", "Ribat ve Tekkelerde Kalmanın Fazileti", "Sûfilerin Ahlakı", "Allah için Kardeşlik Edepleri" gibi bölümlerde fütüvvet ve Ahîlik ahlakına ait prensipleri işlemektedir.¹³¹ Öyle ki, bir araştırmaya göre, ahiliğin esasını ihtiva eden fütüvvetnamelerle *Avârifü'l-Meârif*'teki prensip ve kurallar hemen hemen aynıdır.¹³² Abdülbaki Gölpınarlı'nın tespitiyle,¹³³ İmamiyye mezhebine sıcak duran Nasır Lidinillah'ın aksine Şafîî olan Sühreverdî yazdığı fütüvvetnâme ile fütüvveti

¹²² İbn Kayyım, *Medâricü's-Sâlikîn*, 2/320..

¹²³ bk. Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 441-447. Cafer-i Sadık, "Fütüvvet nedir?" sorusuna, "Bize bir nimet verilirse onu başkasına veririz, bir şey verilmezse şükrederiz; bize göre fütüvvet budur" cevabını vermiştir.

¹²⁴ Gölpınarlı, Abdülbakî, *İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı*, s. 91, (İstanbul Ticaret Odası yayınları, İstanbul 2011); Ocak, Ahmet Yaşar, *Fütüvvetname*, DİA, 13/264.

¹²⁵ Gölpınarlı, a.g.e, s. 91

¹²⁶ Sülemî, *Kitabü'l-Fütüvve*, s. 3-80. Eserin bu yeni baskısından başka mahtut birçok nüshası ve matbu' değişik baskıları mevcuttur. Muhakkik el-Mezidî bu baskıda *Kitabü'l-Fütüvve*'nin yanı sıra Sülemî'ye ait beş kitabı daha ilave etmiştir. Bunlar, *Menâhicü'l-Ârifin*, *Nesimü'l-Ervâh*, *Kitabü's-Semâ*, *Sıfâtü'z-Zâkirin ve'l-Mütefekkirin* ve *Kelâmü's-Şafîî't-Tasavvuf* adlı eserlerdir. Sülemî, *Mukaddime fi't-Tasavvuf* adlı eserinde de fütüvveteye yer vermiş, *Âdabü's-Sohbe* eserinde de yine kardeşliğin hak ve edeplerini işlemiştir.

¹²⁷ Amr b. Osman-ı Mekkî fütüvveti böyle tarif etmiştir. bk. Kuşeyrî, a.g.e, s. 442.

¹²⁸ Baltacı, Cahit, *İslam Medeniyeti Tarihi*, s. 309. (M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, 2. Baskı); Ocak, Ahmet Yaşar, *Fütüvvetname*, DİA, 13/264.

¹²⁹ Herevî, Abdullah Ensârî, *Kitabu Menazili's-Sâirin*, s. 61-62 (Beirut 1988).

¹³⁰ Ocak, Ahmet Yaşar, *Fütüvvetname*, DİA, 13/264

¹³¹ Bk. Sühreverdî, *Avârifü'l-Meârif/ Gerçek Tasavvuf*, 11, 14, 15, 29, 30, 31, 53, 54, 55. Bölümler.

¹³² bk. Demirci, Mehmet, *Tarihten Günümüze Tasavvuf Kültürü/Makaleler*, s. 158 (İstanbul, 2009).

¹³³ Turan, Namık Sinan, *"Selçuklu ve Osmanlı Anadolu'sunda Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Gelişim Süreci"*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, cilt:52/2, 2006, s. 157. Konuyla ilgili geniş açıklama için bk. Angelika Hartmann, *"Nâsır Lidinillah"*, DİA, 32/400-401.

sufilik yoluyla hilafete bağlamış ve kurumsal kökenini Ali b. Ebi Talip'ten Hz. Peygamber yoluyla Haşimîlere, oradan da Kureys'e çıkarmıştır. Sühreverdî, fütüvveti sufiliğin bir kolu olarak görmektedir.¹³⁴

İlk dönemlerde yazılmış tasavvufî eserlerin, bazıları, konuyu “fütüvvet” başlığı altında ele alırken, birçoğu da günlük hayattaki edepi, sohbet ve kardeşlik haklarını, hizmet ve iş ahlakını, ticaret ve kazanç kurallarını işleyen bölümlerde aynı konuyu kendi usul ve üsluplarıyla işlemiştir.

Kuşeyrî(465/1072),*Risâle*'de fütüvveti özel bir başlıkta işlemiştir.¹³⁵

Muhyiddin b. Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye* isimli meşhur eserinde fütüvveti iki ayrı bölümde ele almış; birincide tanımını yaparken¹³⁶, ikincide onu muamelelere ait “makamlar” arasında sayarak açıklamıştır.¹³⁷

Hucvirî'nin, *Keşfü'l-Mahcub* adı eserinde “Sohbetin Edepleri ve Hükümleri”ni işleyen 23. Bölüm konumuzla ilgilidir. Ayrıca fütüvvetin ileri derecesi olan isar ahlakı da özel bir başlıkta işlenmiştir.¹³⁸

Haris Muhâsibî (243/857) alanında ilk örneklerden sayabileceğimiz *er-RiâyeLihukûkillah* adlı eserinde, özellikle kulun Allah ile hukukunu genişçe ele aldıktan sonra, “*Kitabü'l-İhvân ve Marifetü'n-Nefs*” ve “*Müridin Günlük Edepleri*” başlıkları altında, kardeşlik, insanlarla güzel geçim, günlük hayatta ve ticarete dikkat edilecek edepler hususunda açıklamalarda bulunmuştur.¹³⁹

Serrac (378/988), *el-Lüma' fi Tarihi't-Tasavvufi'l-İslâmî* adlı eserinde “*Mutasavvıfların Edepleri*” kısmında günlük hayatla ilgili birçok konuyu sûfîlerin görüş ve uygulayış biçimleriyle işlemiştir.¹⁴⁰

Kelâbâzî (380/990), *et-Taarrufli Mezhebi Ehli't-Tasavvuf* adlı eserinde, sûfîlerin kazanç, sanat, ticaret ve ziraat hakkındaki görüşlerini özetle nakletmiştir.¹⁴¹

Mekkî, 386/996), *Kûtü'l-Kulûb fi Muamelti'l-Mahub* isimli eserinde, bir müslümanın bütün gününü ilgilendiren ibadet, edep, ahlak ve vazifelerine yer vermiş, özellikle “Allah İçin Sevgi ve Dostluk”, “Geçim ve Kazanç Yolları”, “Helaller ve Haramlar” gibi bölümlerinde Ahîlikahlakına yön verecek, destek sağlayacak ve örnek olacak pek çok şeyi paylaşmıştır.¹⁴²

Gazâlî (505/1111) ise *İhyâuUlûmi'd-Din* isimli dev eserinde, bir müminin doğumundan ölümüne kadar hayatı boyunca lazım olacak bütün ilim, ibadet, zikir, dua, ahlak ve edepi 40 kitapta ele almış; özellikle günlük muameleleri konu ettiği ikinci ciltte, “Kazanç ve Geçim Edepleri”, “Helaller ve Haramlar”, “Sevgi-Kardeşlik-Sohbet Edepleri ve Müslümanların Hakları”, “Geçim Edepleri ve “Hz. Peygamber'in Ahlakı” kitaplarında tam manasıyla fütüvvet ve Ahîlik ahlakını işlemiş ve kendisinden sonra yazılan bütün ahlak kitaplarına birinci derecede kaynak olmuştur.¹⁴³

¹³⁴AngelikaHartmann, “*Nâsır Lidinillah*”, DİA, 32/400.

¹³⁵Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 440-449. Burada fütüvvetle ilgili tariflerin yanında ilginç örnekler de verilir.

¹³⁶Bk. İbn Arabî, *a.g.e.*, 1/364-370.

¹³⁷İbn Arabî, *a.g.e.*, 3/349-354.

¹³⁸Hucvirî, *Keşfü'l-Mahcub*, 227-233.

¹³⁹Muhâsibî, Hâris, *er-RiâyeLihukûkillah*(tahk. Hayri Saîd), s. 261-286; 450-462 (el-Mektebetü't-Tevfikiyye, trs).

¹⁴⁰Bk. Serrac, *el-Lüma'*, s. 136-193.

¹⁴¹Bk. Kelâbâzî, Ebu Bekir Muhammed, *et-Taarrufli Mezhebi Ehli't-Tasavvuf*, s. 58-59 (Beirut 2001).

¹⁴²Bk. Mekkî, Ebu Talib, *Kûtü'l-Kulûb/Kalplerin Azığı* (trc. Dilaver Selvi-Ali Kaya), 4/44, 47 ve 48.Bölümler. (İstanbul: Semerkand yayınları, 2004).

¹⁴³Gazâlî, “Kardeşliğin Hakları” bölümünde, Allah için sevilen kardeşin, malda, bedende, dilde ve kalpte sekiz hakkının olduğunu söyler ve bunları anlatır. Mesela, maldaki hakkın üç derecede yerine getirildiğini söyleyerek özetle der ki: “Birinci hak, Allah için sevilen kardeşe malıyla iyilik ve ihsanda bulunmaktır. Bu, üç derecede gerçekleşir. En aşağısı, Allah için sevdiğin kardeşini, bakım ve sorumluluğunu üstlendiğin hizmetçinin

Tasavvuf çevrelerinde kaleme alınan birçok “Zühd” ve “Mekârim-i Ahlak” kitaplarını da dikkate aldığımızda, sûfîlerin, özellikle Anadolu’da Sünnî anlayış çerçevesinde şekillenen fütüvvet ve ahilik ahlakına, yaşantıları gibi, eserleriyle de öncülük ettiklerini ve ciddi katkılarda bulduklarını rahatlıkla söyleyebiliriz. Öyle ki, Sülemî’nin güzel ahlakı tarif için telif ettiği *Kitabü’l-Fütüvve*’sinde anlattığı ahlaklar ile Ahmed Nakkaş Harputî’nin fütüvvet ehline fütüvvetin hükümlerini bildirmek üzere kaleme aldığı *Tuhfetü’l-Vasâya*’sında fetaların alametleri ve fütüvvetin şartlarını işlediği kısımlar¹⁴⁴ karşılaştırılsa, takdim-tehir ve sunum farkıyla ikisinin de benzer şeyleri dile getirdikleri görülecektir. Nitekim Kâşânî fütüvveti tasavvufun bir cüzü olarak görür.¹⁴⁵ Genel olarak fütüvvetnâmeler tahlil edildiğinde, “fütüvvet” kavramının temeli tasavvufa dayandığı için, bu tür eserlerin hepsinde tasavvufî nitelik ağır basar.¹⁴⁶ Mesela, müellifi bilinmeyen bir fütüvvetnâme, fütüvvet ehlinin sufîyâne halini şöyle özetler:

*“Fark onların kerâmetidir, taatullah ise halavetleri, hubbullah onların lezzetleri, takva azıklarındır. Seyrilallah onların haceti, seyrmaallah ticaretleri, seyrallah itimatlarıdır. Onlar Allah ile dostluk kurar, O’na tevekkül ederler. Açlık onların yemekleri, zühdmeyvalarıdır. Güzel ahlak elbiseleri, üstünlükten feragat etmek hilyeleridir. Sehâvet onların mesleği, iyi geçim sohbetleridir. İlim destekleri, sabır yolları, hidayet binekleri, Kur’an konuşmaları, şükür ziyeneleridir. Onlar zikre düşkündürler. Rıza onların sevincidir. Kanaat malları, ibadet ise kazançlarıdır. Şeytan düşmanları, dünya çöplükleridir. Haya onların gömlekleri, havf ise seciyeleridir. Gündüz ibret aldıkları, gece fikre daldıkları zamandır. Hikmet mükâfatlarıdır, Hakk bekçileri. Hayat onların bir konaklık mesafeleri, ölüm varacakları yer, kabir sığınakları, Firdevs meskenleridir. Âlemlerin Rabbine bakmaları onların huzurda duruşlarıdır.”*¹⁴⁷

Cemal Anadol’un da tespit ettiği gibi, bütün bu eserler incelendiğinde, fütüvvet ve ahiliğin kısa zamanda birbiri ile kaynaşmış oldukları ve ahiliğin fütüvvet esasları ile beslendiği görülür. Ahiliğin, ahlakî ve terbiyevî ilkelerini daha önce tasavvuf ehlinin geliştirip formüleştirdiği Fütüvvetnâmelerden aldığı şüphesizdir.¹⁴⁸

Sûfîlerin iş ve icraatlarıyla yaptığı öncülük

Sûfîlerin, esnafılık konusunda da öncülük ettiklerini görüyoruz. Sûfîler çalışıp kazanmayı sünnet olarak görürler.¹⁴⁹ Sûfîleri, bir meslek edinmeye, üretmeye, helalinden kazanıp yemeye ve hayır yollarında infak etmeye teşvik eden en büyük âmil Allah Resûlü’nün (s.a.v) hayatı ve hadisleri olmuştur. Mesela Allah Resûlü

---

yerine koyup malının fazlasıyla onun ihtiyacını gidermemdir. Onun için bir ihtiyaç ortaya çıkınca, senin yanında da fazla bir mal varsa, hemen o ihtiyacı gidermemdir. Böyle bir durumda kardeşini, senden bir şey istemeye mecbur etmen, son derece kusurlu bir davranıştır. Kardeşine iyilik ve ihsanda ikinci derece, onu kendi yerine koyman, onun senin malına ortak olmasına razı olman ve bunu hoş görüp gereğini yapmandır. Kardeşine iyilik ve ihsanda üçüncü derece ise en yüksek derece olup bu, onu kendi nefisine tercih etmen ve onun ihtiyacını kendi ihtiyacının önüne almandır. Bu, siddıkların rütbesi olup Allah için dostluk derecelerinin zirve noktasıdır.” Bk. Gazâlî, Ebu Hamid Muhammed, *İhyâuUlûmi’d-Din* (tahk. Heyet), 2/216 vd. (Beyrut: Dâru Sâdir, 2004, 2. Baskı).

¹⁴⁴ Bk. Gölpınarlı, *a.g.e.*, 188-197.

¹⁴⁵ Bk. Gölpınarlı, *a.g.e.*, 232.

¹⁴⁶ Ocak, Ahmet Yaşar, *“Fütüvvetnâme”*, *DİA*, 13/265.

¹⁴⁷ Günay, Ünver, *“Dini Sosyal Bir Kurum Olarak Ahilik”*, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Kayseri. Yıl:1998; Sayı: 10; s. 66. (Naklen: Millet Ktb. Şeriyye 1055/2, v.28a-29a).

¹⁴⁸ Sancaklı Saffet, *“Ahilik Ahlakının Oluşumunda Hadislerin Etkisi”*, İ. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Bahar 2010, 1(1), s. 6 (Naklen, Anadol Cemal, *Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnâmeler*, KBY, Ankara, 2001, s. 41, 47, 62).

¹⁴⁹ Serrac, *el-Lüma’*, s 179.

(s.a.v), bazı hadislerinde, Allah Teâlâ'nın, kendisine bir meslek edinmiş mümin kulu sevdiğini,¹⁵⁰ hiç kimsenin elinin emeğinden daha hayırlı lokma yemediğini; Hz. Dâvûd'un (a.s) da demircilik yaparak elinin emeğiyle geçindiğini¹⁵¹ en helalkazancınkişinin kendi elinin emeği ve dürüst ticaretten gelen kazanç olduğunu,¹⁵² kuvvetlimüminin Allah katında, zayıf müminden daha hayırlı ve sevimli olduğunu¹⁵³ haber vermiştir.

Önceki peygamberlerin çoğunun bir meslekle meşgul olması da sûfiler için teşvik edici bir unsur olmuştur. Fütüvvet teşkilatında her meslek sahibi, bir peygamberi ve veliyi örnek alır. Mesela Hz. Adem, çiftçilerin; Hz. Şit, gazzaz ve hallaçların; Hz. İdris, terzi ve yazıcıların; Hz. Nuh, gemicilerin ve tacirlerin; Hz. Hud, tüccarların; Hz. Salih, devecilerin; Hz. İbrahim, sütçü ve neccarların; Hz. İsmail, avcılarının; Hz. İshak, çoban; Hz. Yusuf saatçi, Hz. Musa, çoban; Hz. Zülküfl, fırıncı; Hz. Lut, müverrih; Hz. Üzeyir, bağcı; Hz. İlyas, dokumacı; Hz. Davud, demirci ve zırhçı; Hz. Lokman, hekim; Hz. Yunus, balıkçı; Hz. İsa, seyyah; Hz. Muhammed de (s.a.v) bahçıvanların ve tacirlerin piri kabul edilmiştir.¹⁵⁴

Sûfilerin de çoğunun bir sanatla meşgul olduğunu biliyoruz. Mesela, Lâmi'i Çelebi'nin *Nefahatü'l-Üns* tercüme ve şerhinin içindekiler kısmına bir göz attığımızda bazı sûfilerin, sanatlarını gösteren şu nisbelerle anıldığını görürüz.

Seyyidü't-Taife Cüneyd-i Bağdâdî el-Kevârîrî el-Hazzaz. el-Kevârîrî, babası cam ticareti yaptığı için, el-Hazzaz da kendisi ipek satışıyla meşgul olduğu için eklenmiştir.

Ebu Hafshaddad (demirci).HamdunKassar (çamaşırıcı). Ebu Said Harraz (deri dikici).Fedidüddin Attar (kokucu).Muhammed b HalidÂcurî (kiremitçi). HammadDebbas(pekmezci). Bu zat Abdülkadir-i Geylânî'nin şeyhidir.Şeyban-ı Râî (çoban).Ebu Bekir Verrak (kağıtçı).Somuncu Baba (ekmekçi). Muhammed Kassab (kasap). Ebu AmrZüccâcî (bardakçı).Ebu Cafer Saydalânî (ezacı).Ahmed b. Hüseyin Hallac (iplikçi).Sabitü'l-Habbaz (ekmekçi). Abdülaziz Debbâğ (derici).

Bunların örneği çoktur. Listede ismi geçen Ebu Hafshaddad (270/883) ve HamdunKassar, (271/884) gibi ilk melameti fütüvvetçileri esnaf tabakasından oldukları için Ahîlik bu gelenek üzerine gelişmiştir.¹⁵⁵ Ahiliğin Anadolu'da kuruluşunda ve yayılışında önemli bir rol oynayan Ahi Evran (660/1262) sufiliği yanında debbağ (derici) idi. Bunun için debbağların piri olarak anılmaktadır.¹⁵⁶

Görüldüğü gibi sûfiler, bir meslek edinme, elinin emeği ile geçinme, çalışıp üretme ve helalinden kazanma konusunda Sahabe-i Kiram'a uymuşlar ve kendilerinden sonra gelenlere örnek olmuşlardır.¹⁵⁷ Onlar, kendileri gibi müridlerin

¹⁵⁰Taberanî, *el-Kebîr*, nr. 13200; İbn Adiy, *el-Kâmil fi'd-Duafa*, 1/378. Ayrıca bk. Beyhakî, *Şuabü'l-İman*, nr. 1237; Süyûtî, *es-Sağîr*, nr. 1873; Heysemî, *ez-Zevâid*, 4/206.

¹⁵¹Buhârî, Buyû, 15.

¹⁵²Ahmed, *Müsned*, 4/ 41.

¹⁵³Müslim, Kader, 34; İbn Mâce, Mukaddime, 10

¹⁵⁴Gündüz, *a.g.e*, s. 46. Ayrıca bk. Ünver, *a.g.e*, s. 63.

¹⁵⁵Turan, *a.g.e*, s. 173.

¹⁵⁶Geniş bilgi için bk. Şahin, İlhan, "*Ahi Evran*", DİA, 1/530.

¹⁵⁷Bir meslek sahibi olmak özellikle Müslüman Türkler arasında çok önemliydi. O kadar ki padişahlar bile bir sanat öğrenmek zorunda kalırlardı. Nitekim Osmanlı padişahlarının çoğunun bir sanatı vardı. Mesela I. Mehmet yay kirişi yapardı. Fatih sultan Mehmet meraklı bir bahçıvandı. Selim Han ve oğlu Kanuni kuyumculukla uğraşırlardı. III. Murat ok başı yapardı. III. Mehmet ve I. Ahmet, kaşık ve okçuların parmaklarına taktıkları yüzükleri yaparlardı. II. Ahmet ile II. Mahmut mükemmel birer hattattılar. I. Mahmut abanoz ve fildişinden kürdanlar yapardı, kuyumculuk sahasındaki eserleri ise muhteşimdi. II. Abdülhamid ince marangozlukta pek mahirdi. Bk. Kandemir, Yaşar, "*Müslüman Türklerde İş ve Ticaret Ahlakı*" Diyanet Dergisi, Eylül-Ekim sayısı, Cilt: 18, Sayı: 5, Yıl: 1979, s. 306.

de mümkünse bir işle meşgul olmasını tavsiye etmişlerdir. Mesela Ebû Süleyman-ı Dârânî(215/830) der ki: “Bize göre gerçek ibadet, senin kendini ibadete verip günlük yiyeceğini başkasına yüklemen değildir; Önce ekmeğini kazan, onu haramdan koru; sonra (istediğin kadar) ibadet et.”¹⁵⁸

Sarı Abdullah Efendi (1071/1660), *Semerâtü'l-Fuad* adlı eserinde, salikin meşru bir işle meşgul olmasının gerektiğini söyler.¹⁵⁹

Sûfilerin Helal Lokmada Öncülükleri

Sûfilerin fütüvvet ahlakında öncü oldukları bir diğer nokta da helal lokmadır. “Haram yiyen harami olur”¹⁶⁰ denilmiştir.

İbrahim b. Edhem “Manevî hallere ulaşanlar ancak karnına ne girdiğini bilenler yani sadece helalinden yiyenlerdir”¹⁶¹ der. Fudayl b. İyaz, Allah katında sıddıklardan yazılmak için karnına gireni bilmeyi yani helal lokma yemeyi şart koşar.¹⁶² Sehl-i Tüsteriharam yiyen kimsenin, istese de istemese de, bilse de bilmese de azalarının günah işleyeceğini, yiyeceği helal olanın ise, azalarının emre itaat edeceğini ve hayırları yapmaya muvaffak kılınacağını söyler.¹⁶³

Dinimiz, helalinden kazanıp yeme konusunda çok ciddi uyarılarda bulunur. Ayette, temiz ve helal rızıklardan yiyip salih amel işlemek emredilmiş (Müminun 23/51) ve haksız yollarla mal kazanıp yemek yasaklanmıştır. (Bakara 2/188). Hadislerde ise, rızıkını helalinden aramanın her mümine farz olduğu¹⁶⁴, haram yiyen kimsenin duasının kabul edilmeyeceği,¹⁶⁵ üzerinde on dirhem değerinde de olsa haram elbise bulunan kimsenin namazını Allah’ın kabul etmeyeceği,¹⁶⁶ haram ile beslenmiş bir vücudun ateşe (cehenneme) daha uygun olduğu¹⁶⁷ uyarıları yapılmıştır. Buna makabil yine hadislerde helalinden rızık kazanmak için çalışan kimse, Allah yolunda cihat edene benzetilmiş ve iffetle yaşamak için helal rızık arayan kimsenin ölünce şehitlerin derecesinde olacağı¹⁶⁸ helalden yiyenin duasının kabul edileceği¹⁶⁹ müjdeleri verilmiştir.

¹⁵⁸ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 96 (dip notta). Ayrıca bk. Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 9/264; Gazâlî, *İhya*, 2/81.

¹⁵⁹ Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 63.

¹⁶⁰ Kandemir, Yaşar, *a.g.e.* s. 307.

¹⁶¹ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliya*, 7/369; Gazâlî, *İhya*, 2/115.

¹⁶² İbn Asakir, *Tarihü Dımeşk*, 48/393; Gazâlî, *İhya*, 2/115.

¹⁶³ Gazâlî, *İhya*, 2/116. Sehl b. Abdullah diğer bir sözünde şu önemli uyarıyı yapar: “Bir kul, şu dört şeyi yerine getirmediği bu maneviyat yolunun hakikatine ulaşamaz. Bunlar; sünnet üzere farzları yerine getirmek, şüpheli şeylerden çekinerek helal lokma yemek, zâhiren ve bâtinen yasaklanan günahlardan sakınmak ve bu hâle ölene kadar devam etmek.” Gazâlî, *İhya*, 2/115.

¹⁶⁴ Taberânî, *el-Kebir*, nr. 9994; Beyhakî, *Sünen-i Kübra*, 6/ 128; Şuabü'l-İman, nr. 8741; Heysemî, *ez-Zevâid*, 10/291; Tebrizî, *Mişkatü'l-Mesâbih*, nr. 2781.

¹⁶⁵ Müslim, nr. 1015; Tirmizî, *Tefsiru Sure (2)*, 3; Ahmed, *Müsned*, 2/328; Abdurrezzak, *Musannef*, nr. 8839; Beyhakî, *Sünen-i Kübra*, 3/346; Beğavî, *Şerhü's-Sünne*, nr. 2028.

¹⁶⁶ Ahmed, *Müsned*, 2/98; Beyhakî, *Şuabü'l-İman*, nr. 5707 (Mektebetü'r-Rüşd 2003)

¹⁶⁷ Ebû Ya'lâ, *Müsned*, nr. 83, 84; Heysemî, *ez-Zevâid*, 10/293. Aynı konuda değişik bir rivayet için bk. Beğavî, *Şerhü's-Sünne*, 8/ nr. 2029; Ahmed, *Müsned*, 3/321.

¹⁶⁸ Taberânî, *el-Evsat*, nr. 5321; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliya*, 6/196; Deylemî, *Firdevsü'l-Ahbar*, nr. 5722; Beyhakî, *Sünen-i Kübra*, 9/25. Aynı konuda benzer bir hadis için bk. Hatib, *Tarih*, 8/168; el-Muttaki, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 9348, 9252; Heysemî, *ez-Zevâid*, 4/325.

¹⁶⁹ Taberânî, *el-Evsat*, nr. 6491; Heysemî, *ez-Zevâid*, 10/291; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 1/403; Zebidî, *İthâfî's-Sâde*, 6/451.

Bütün bunlar, alış veriş ve ticari ahlakın temelini oluşturan ilkelere. Bu konu ilk dönemden itibaren bütün tasavvufî eserlerde genişçe işlenmiştir. Öyle ki helal lokma yeme ve şüpheli şeylerden kaçınma konusunda sūfîlermisal ve darb-ı mesel olmuşlardır.¹⁷⁰

Osmanlı Sultanı I. Mahmud'un, kendi el emeği ile yaptığı eşyaları satarken vezirin, "Şevketlim, milletin hazinesi sizin demektir. Niçin böyle uğraşıp kendinize zahmet edersiniz?" demesi üzerine verdiği cevap kayda değer:

"Bre, ne yabana söz söylersiz. Milletin hazinesini milletin hizmetine sarfetmek gerek. Saniyen, insan olana durmadan çalışmak gerektir. İnsanın çalışıp alın teri dökerek kazandığı paranın zevki başkadır. İçinde alın teri, göz nuru bulunan kazanç helal olur. Tadı, bet-i bereketi olur."¹⁷¹

Şimdi, yukarıda özetlediğimiz şekilde sūfîlerin öncülük ettiği fütüvvet ve Ahîlik teşkilatlarının kısaca tanımı, tarihi seyri ve ahlaki ilkelerini ele alacağız. Böylece onların sūfîlerden ne derece etkilendikleri ve istifade ettikleri ortaya çıkmış olacaktır.

Fütüvvetin tanımı ve tarihi seyri

Fütüvvet, Arapça feta kökünden gelmektedir. "Feta" Arapça'da genç, delikanlı, köle, hizmetçi, cömert gibi manalar taşır. Çoğulu "fityan" ve "fitye"dir. "Fütüvvet" ise lügatte kerem, mürüvvet, cömertlik, gençlik anlamlarına gelmektedir. Bunlardan hareketle "Fütüvvet" yiğitlik, kahramanlık yanında; tasavvuf terimi olarak cömertlik, diğergâmlık, şefkat, tevazu, mürüvvet gibi çok zengin manaları içerir.¹⁷²

Fütüvvetten bahseden eserlere bakılırsa, onun içinde neredeyse, İslamiyet'in telkin ettiği bütün güzel ahlak esaslarını bulmak mümkündür. Kısaca fütüvvet, her kötülüğü terk etmek ve her güzel huyu her zaman her yerde icra etmektir.¹⁷³

Adamlık ve erlik manasına gelen "mürüvvet" kelimesiyle, gençlik, yiğitlik ve cömertlik manalarını ifade eden "fütüvvet" kelimesi, esas itibarıyla tasavvufa

---

¹⁷⁰ Örnek olarak Kutü'l-Kulub'tan iki olayı paylaşalım: İbadet ve gönül ehli bir kadın, İbrahim el-Havvas'a gelerek, kalbindeki manevî vecdin niçin değiştiğini sordu. İbrahim el-Havvas, "Nedenini bir araştır" dedi. Kadın, "Araştırdım; fakat bildiğim bir sebep bulamadım" dedi. İbrahim el-Havvas, bir müddet başını öne eğip düşündü, sonra, "O meş'ale gecesini hatırlıyor musun?" diye sordu; kadın, "Evet" dedi. İbrahim el-Havvas, "İşte kalbindeki değişme o geceki olaydan ileri geliyor." dedi. Kadının hatırladığı olay da şu idi: Kadın evinin damı üzerinde ip eğiriyordu, karanlık olunca ara verdi, o sırada sultanın meş'alesi (fener alayı) geçiyordu; kadın onun ışığında bir miktar daha yün eğirip diğerlerine kattı. Sonra ondan elbise yapıp giyindi. Bu kadarcık bir hak geçmesiyle manevi hâli değişmişti. Kadın hemen o elbiseyi üzerinden çıkardı, satıp parasını fakirlere dağıttı; kalbi önceki güzel hâline geri döndü.

Zunnun-i Mısri'den (rah) nakledilen şu olay daha hayret vericidir. O, hapishaneye atıldığı zaman oranın yiyeceklerinden hiçbir şey yiyip içmedi. İbadet ehli ve tanıdığı bir kadın, hapishaneye bir miktar yiyecek getirip, "Bu helal bir yiyecektir" dedi. Zunnun-i Mısri onu da yemedi. Daha sonra kadın, niçin yemediğini sorunca, Hazret, "Bu yiyecek helaldi, fakat bana haram bir yoldan geldi; onun için yemedim." dedi. Kadın, "Bu nasıl oldu?" diye sorunca, "O, bana gardiyanın eliyle getirildi; o ise zalim birisidir; zalimin eli değdiği için yemedim" dedi. Bk. Mekkî, Ebu Talib, *Kütü'l-Kulûb/Kalplerin Azığı*, (trc. Dilaver Selvi-Ali Kaya), 4/622-623 (İstanbul: Semerkand yayınları, 2004).

¹⁷¹ Kandemir, *a.g.e.*, s. 306.

¹⁷² Demirci, Mehmet, *Tarihten Günümüze Tasavvuf Kültürü* (Makaleler), s. 158 (İstanbul 2009, 1. Basım). Fütüvvetle ilgili geniş bilgi için bk. Uludağ, Süleyman, "Fütüvvet", *DİA*, 13/259-261 (İstanbul 1996); Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s. 183 (İstanbul 1991), Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 220 (Ağaç Kitapevi, İstanbul 2004;).

¹⁷³ Demirci, *a.g.e.*, s. 159.

dayanan fakat aynı zamanda iktisadî teşekkülleri de kavraması ve sanat erbabını teşkilatlandırması bakımından ekonomik bir hüviyet de taşıyan ehl-i fütüvvet tarafından daha şümüllü manalara alınmış ve terim olmuştur. Onlara göre mürüvvet, fütüvvetin esasıdır; fütüvvetse mürüvvetin sonudur. Bu bakımdan her mürüvvet ehli, fütüvvet sahibi değildir fakat her fütüvvet ehli, mürüvvette en ileri dereceye varmıştır.¹⁷⁴

Gölpınarlı'nın kaydettiği gibi, Abdürrezzak Kâşânî (730/1330), *Tuhfetü'l-İhvan* adlı eserinde, mürüvveti, fütüvvetin temeli ve esası; fütüvveti de veliliğin temeli ve esası görür ve der ki: "Mürüvetsiz fütüvvet ve fütüvetsiz velayet olmaz."¹⁷⁵ Kâşânî, fütüvvetin sonunun velayetin başlangıcı olduğunu söyler ve ekler: "Fütüvvet nasıl tasavvufun cüzüyse, velayet de nübüvvetin cüzüdür."¹⁷⁶

Sûfilere göre fütüvvet (güzel ahlak ve cömertlik) peygamberlerin ahlâkıdır. Fütüvvet konusunda ilk eseri yazan Sülemi'ye göre Hz. Adem'den, son peygamber Hz. Muhammed'e (s.a.v) kadar tüm peygamberler, fütüvvet ahlâkının temsilcileridir.¹⁷⁷ Gölpınarlı'nın tespitine göre¹⁷⁸ bu görüş, bütün fütüvvetnâmelerin ortak kanaatidir.

Kuşeyrî, "Fütüvvetin aslı, kulun sürekli (Allah için) başkasının işinde koşmasıdır" der vebunu yapanlara, "*Bir kul müslüman kardeşinin ihtiyacını görmeye devam ettiği sürece, Allah Teâlâ da onun ihtiyaçlarını görmeye devam eder*"¹⁷⁹ hadisindeki müjdeyi hatırlatır. Kuşeyrî, üstadı Ebu Ali Dekkak'tan naklen, fütüvvet ahlâkının en mükemmel hâliyle Resûlullah'ta (s.a.v) bulunduğunu söyler. Çünkü kıyamet günü herkes "nefsim nefsim" diyerek nefsinin kurtarma derdine düşerken, o (s.a.v), "Ümmetim ümmetim!" diye ümmetinin derdine düşer.¹⁸⁰

Evet, Resûlullah (s.a.v) âlemlere rahmet vasfıyla (Enbiya 21/107) ve en yüce ahlaka sahip olmasıyla (Kalem 69/4) fütüvvette imamdır; bu ahlakta onu Sahabe-i Kiram takip etmektedir. Özellikle Muhacir ve Ensar arasındaki kardeşlik muazzam bir fütüvvet örneğidir. Bunun için Ebü'l-Hasen el-Bûşencî'ye, "Fütüvvet nedir?" diye sorulunca, "*Kendileri ihtiyaç içinde olsalar bile, onları (muhacirleri) nefislerine*

¹⁷⁴ Gölpınarlı, Abdülbakî, *İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı*, s. 17 (İstanbul Ticaret Odası yayınları, İstanbul 2011).

¹⁷⁵ Gölpınarlı, a.g.e, s. 228.

¹⁷⁶ Gölpınarlı, a.g.e, s. 232.

¹⁷⁷ Sülemî, *Kitabü'l-Fütüvves*, s. 13

¹⁷⁸ Gölpınarlı, a.g.e, s. 31.

¹⁷⁹ Buharî, Rikak, 7; Müslim, Birr, 15; Ebu Davud, Edeb, 60; Tirmizî, Birr, 19; Ahmed, *Müsned*, 2/9; Beyhaki, *Sünen-i Kübra*, 6/94; İbn Hibban, *Sahih*, nr. 533-534

¹⁸⁰ Kuşeyrî, a.g.e, s. 440-441. Kuşeyrî, bu bölümde fütüvvetle ilgili yapılan şu tariflere yer verir:

"Fütüvvet, kimseye eziyet etmemek ve elindeki malı herkese infak etmektir.

Fütüvvet, sünnete uymaktır.

Fütüvvet, (Hakk'a ve halka) verdiği sözü yerine getirmek ve muamelede edep sınırlarını muhafaza etmektir.

Fütüvvet, senin ortaya koyduğun fakat nefsinde pay çıkarmadığın bir fazilettir.

Fütüvvet, sana bir istek sahibi gelince ondan kaçmamandır.

Fütüvvet, sana derdini açmak için gelenlerden saklanmamandır.

Fütüvvet, geride bir mal biriktirmemen, sana bir istek sahibi gelince de ona mazeret söylememendir.

Fütüvvet, nimeti açıklayıp sıkıntıyı gizlemendir.

Fütüvvet, sofrana on kişi davet ettiğinde dokuz veya on bir kişi gelince hâlinde bir değişme olmamasıdır.

Fütüvvet, bir hayır yaparken tanıdık tanımadık ayrımı yapmadan önüne gelen herkese iyilik yapmaktır."

tercih ederler” (Haşr 59/99) ayetini okuyarak, “İşte fütüvvet, Ensar’ın bu ayette anlatılan halidir”¹⁸¹ demiştir.

Sahabe içinde Hz. Ali (r.a) fütüvvet ehlinin kutbu kabul edilmiştir.¹⁸² Fütüvvet ehlinin silsilesi bir ahiden diğerine intikalle Hz. Ali’ye ve ondan Resûlullah’a (s.a.v) ulaşır.¹⁸³

Fütüvvetin, hak adamı olmak, adaleti korumak, cömertlik, güzel ahlak ve halka hizmet şeklindeki tariflerine bakarak şunu diyebiliriz: İslam’dan önce de bunları yapan herkes fütüvvet ehlidir. Yani fütüvveti, Abbasiler döneminde şekillenen teşkilat olarak değil, faziletli ahlak olarak insanlık tarihiyle başlatabiliriz. Nitekim Kur’an’da zalime karşı duran, hakkı savunan ve putları kıran Hz. İbrahim’den feta/genç olarak bahsedilmiş (Enbiya 21/58-60),¹⁸⁴ aynı şekilde tevhid davası için ayaklanıp zalimlerden ayrılan, iman mücadelesinde bütün insanlığa örnek olan Ashab-ı Kehf de bir grup feta (yiğit genç) olarak tanıtılmıştır. (Kehf 18/13).

Cahit Baltacı, *İslam Medeniyeti Tarihi* adlı eserinde fütüvveti tarihçesi itibariyle beş merhaleye ayırır ve 1. Merhalede onun İslam öncesine uzandığını, Tay Kabilesinden Hatem-i Tâî’nin cömertlik ve iyilikte o dönemin örnek şahsiyeti olduğunu, Hz. Peygamber’in (s.a.v) gençliğinde mevcut olan Hılfü’l-Fudûl cemiyetinin de benzer bir işlev gördüğünü ve Efendimiz’in ona üye olduğunu, hatta İslam’dan sonra, bir soru üzerine, “*Evet, bu gün de böyle bir cemiyete davet edilsem ona üye olurum*”¹⁸⁵ buyurduğunu, bu cemiyetin İslam’dan sonra da dinî değerlerle birleşerek devam ettiğini kaydeder. Baltacı, Fütüvvetin 2. Merhalesinde sufilikle yeni bir çehre kazandığını, Hasan-ı Basrî, Ebu Abdurrahman Sülemî ve talebesi Abdülkerim Kuşeyrî’nin fikir ve eserleriyle bu dönemde fütüvvetin temsilcileri olduğunu belirtir ve sonra diğer üç merhalenin seyrini özetler.¹⁸⁶ 3. Marhale,

¹⁸¹Sühreverdî, *Avârifü’l-Meârif/Gerçek Tasavvuf* s. 318. Ayetin tamamı şöyledir: “*Muhacirlerden önce Medine’yi yurt ve iman evi edinenler (Ensar), kendilerine hicret edip gelenlere sevgi beslerler. Onlara verdikleri şeylerden dolayı nefislerinde bir darlık duymazlar. Kendilerinin ihtiyacı olsa bile, onları nefislerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunur (ve kurtulursa) işte onlar felah bulanlardır.*”

¹⁸² Gölpinarlı, *a.g.e.*, s. 31, 33.

¹⁸³ Gölpinarlı, *a.g.e.*, s. 32, 33, 35-36. Burada, Hz. Peygamber’e atfen, “Ali gibi yiğit, zülfikar gibi kılıç bulunmaz” sözüyle Hz. Ali’nin bu işte öncülük ettiğine dikkat çekilir. Hadis ve değerlendirmeler için bk. Aclûnî, *Keşfü’l-Hafa*, nr. 3069.

¹⁸⁴Kâşânî, *Tuhfetü’l-İhvan* adlı eserinde Hz. İbrahim’i (a.s), fütüvvetin ve velayetin kendisinden zuhur ettiği zat olarak tanıtır ve der ki: “Çünkü ilk olarak tecrid yoluna ayak basan, dünyadan ve lezzetlerinden ayrılan, onun zinet ve şehvetlerinden uzaklaşan, babasından, anasından, kavminden, kabilesinden ayrılıp ehlinden, azizlerinden ve alıştığı lezzetli şeylerden, yurtlarından hicret ederek Allah sevgisiyle çeşitli bela ve meşakkatlere katlanan, gurbete ve savaşa sabreden, putları kırmağa ve cebir (zulüm) sahiplerine aykırı harekete kalkışan ve bu hususta yiğitlik gösteren odur. Düşmanları bile onun fütüvvetine (yiğitliğine) tanıklık ettiler (Enbiya 21/58-60). Böylece o, zahiri ve batınıyla fütüvvetin kaynağı ve mazharı oldu. Ziyafet törenini o koydu. Mürüvvet temelini o attı; (misafirsiz) yalnız yemek yememeyi nezretti. Fütüvvet kuvvetiyle oğlunu (Allah için) boğazlamaya kalkıştı. Kurbanı sünnet haline getirdi. Cebrail’den Yüce Allah’ın adını (SübbühunkuddüsünRabbü’l-Melâiketive’r-Ruh tesbihini) işitince kalbi hoş olup bütün malından geçti. Bu işte kutup Hz. İbrahim’di. Fütüvvetle civanmertlik yolu onunla doğruldu, temelleri sabit hale geldi, dalları kuvvetlendi, derecesi yükseldi. Bu ümmet içinde de fütüvvette Hz. Ali (r.a) öncüdür. O da Allah yolunda ve Resûlullah (s.a.v) uğrunda canını feda etti; “Ali’den başka feta yok” övgüsüne mazhar oldu. Son zamanda ise fütüvvet kutbu Mehdi aleyhisselamdır.” Bk. Gölpinarlı, *a.g.e.*, s. 230. (Kısmen tasarruf ve sadeleştirme ile)

¹⁸⁵ Bk. İbn Sa’d, *et-Tabakatü’l-Kübra* 1/103; İbn Kesir, *es-Siretü’n-Nevebiyye*(Tahk. Mustafa Abdülvahid), 1/261 (Beyrut, 1964).

¹⁸⁶ Bk. Baltacı, *a.g.e.*, s. 307-313.

fütüvvet teşkilatının Abbasiler eliyle yeniden düzenlenmesidir. 4. Merhale, Anadolu'da yeni şekil alan Ahilik teşkilatıdır. 5. Merhale, loncalardır. Bu kelime Türkçe'de "loca"¹⁸⁷ olarak da kullanılır. Lonca, M. Ö. 3. Asırdan beri Akdeniz medeniyetlerinde görülen meslekî bir teşkilattır. Osmanlı'da loncalarla ilgili en eski kaynaklara 15. Asırda rastlanmaktadır.¹⁸⁸ Ahiliğin esnaf locaları haline dönüşmesi 1450'lerden sonradır. 13. asrın ikinci yarısından 14. asra kadar Anadolu'da bir takım büyük devlet ricali, kadılar, müderrisler, muhtelif tarikatlara bağlı şeyhler ve büyük tacirler Ahi teşkilatına girmişlerdir.¹⁸⁹

Kavlî, seyfi ve şürbî (şerbet içenler) veya sened ve zaruret sahibi, itikat ve muhabbet sahibi, ikbal ve himaye sahibi şeklinde derecelendirilen Fütüvvet, bilahare bütün meslekleri ihtiva eden tek bir teşkilat olmuştur. Seyfi fütüvvet, alpler ve alperenler tarafından temsil edilmiş, şürbî ve kavli fütüvvet ise sanat ehlinin fütüvvet erbabı olanları temsil etmiştir. Hemen her sanatın bir peygamber ya da manevî bir pir'in otoritesine tevdi edildiği Fütüvvet'in Hz. Peygamber'e ulaşan bir silsileye sahip oluşu, adab ve erkânı onun tasavvufî tarikatlardaki müşterek tarafını teşkil eder. Ancak aradaki en önemli fark, Fütüvvet ehlinin dünyaya verdiği değerdir. Helalinden kazanmak ve mutlaka bir sanat ehli olmak ve kimseye el açmamak, "Yar olup har olmamak" gibi prensipleri, kisve olarak tarikatlar "hırka"yı tercih ettiği halde Fütüvvet'in "şalvar"ı ve "Şedd kuşanmayı" benimsemesi aradaki farkı net olarak gösteren ana çizgilerdir. Çevresinde hem sanatı hem de manevî kişiliğiyle temayüz etmiş Şeyh veya Şeyhü's-şüyuh tarafından, usta durumuna gelmiş ve dükkân açabilecek bir beceri ve ehliyete yükselmiş kimselere, sanatına göre uygun bir hediye verilmesi¹⁹⁰, fütüvvet'e ait özel bir uygulamadır. Bütün bunlarla dünyevi işler birer ibadete çevrilmiş, "dağ başında evliya yerine çarşı içinde evliya" anlayışı tercih edilmiştir. Fütüvvet ehli nezdinde; şalvar giydirmeye ve şedd kuşanmaya "teknil"; amele, "kadem"; ve ilme "nazar" adı verilmiş, kadem sahibi nazar sahibinden üstün tutularak¹⁹¹ bilinenin ve öğrenilenin pratiğe aktarılması istenmiştir.¹⁹²

Fütüvvetten Ahiliğe Geçiş

Fütüvvet anlayışı miladi 8.yy'dan itibaren Horasan, İran, Irak ve Şam gibi bölgelerde temerküz etmiş, 12. yy'ın ikinci yarısında da "Ahi"lik adı altında Anadolu, Suriye ve Mısır'da yayılmıştır. Anadolu Selçuklu Hükümdarı I. İzzeddin Keykavus'un (1210-1219) fütüvvet elbisesini giymesi ve bunu devlet eliyle yaygınlaştırması ile "Ahi"liğe dönüşen Fütüvvet, Gedik (lonca) haline geldiği 1727

¹⁸⁷ Loca, hücre yahut oda, özel tahsis edilmiş mekân anlamındadır. Önceleri esnafın mallarının depolandığı ve dağıldığı yer ve mahalleler için kullanılan bu kelime, zamanla "Esnaf Teşkilatı" için kullanılır olmuştur. Bk. Kal'a Ahmet, Lonca, *DİA*, 27/211-212.

¹⁸⁸ Baltacı, a.g.e, s. 310-311.

¹⁸⁹ Sarıkaya, Saffet, *Osmanlı Devletinin İlk Asırlarında Toplumun Dinî Yapısına Ahilik Açısından Bir Bakış Denemesi*, (SDÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl: 9; Sayı: 6), s. 51.

¹⁹⁰ Fütüvvet'te pir tutma ve her sanat ehline uygun bir hediye verme merasimiyle ilgili geniş bilgi için bk. Gölpınarlı, a.g.e, s. 49-50.

¹⁹¹ Gölpınarlı, a.g.e, s. 232 (Kâşânî'nin *Tuhfetü'l-İhvan* adlı eserinden naklen).

¹⁹² Gündüz, İrfan, "Fütüvvet, Melamet ve Ahilik ya da Tasavvufî Düşüncede Dünya Anlayışı" Eğitim ve Verimlilik Sempozyum Tebliğleri, Sivas Kemaleddin İbn-i Hümmam Vakfı Yayınları, 1994, s. 43.

yılına kadar sanat, ekonomi ve sosyal yönüyle 500 yıl Anadolu toplum hayatına şekil vermiştir.¹⁹³

Abbasi halifesi Nasır Lidinillah'ın(1180-1225) Bağdat çevresinde fütüvvetin piri olarak şöhret bulmuş olan Abdülcebbar b. Salih adındaki bir şeyhden 1182 veya 1183'de şalvar giymesi bu kuruma kendi hedeflerine uygun bir düzen verip gençleri fütüvvet usulüne göre teşkilatlandırması bununla da yetinmeyip bazı komşu devletlerin sultanlarına, bu arada Anadolu Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykavus'a (1210-1230) Şihabüddin Sühreverdî vasıtasıyla fütüvvet şalvarı giydirilmesiyle¹⁹⁴ bu kurum kılık değiştirerek ve kendine has bazı özelliklerle donatılarak ahiliğe dönüşmüştür.¹⁹⁵

Hemen pek çok adabı Fütüvvet geleneğinin bir devamı niteliğindeki Ahi'lik, kurucusu Ahi Evran Şeyh Nasırüddin Mahmud b. Ahmed el-Hoyi'ye (567-660/1175-1262) nispet edilerek bu adla meşhur olmuştur.¹⁹⁶

Ahi Evran, bu günkü manada esnaf teşkilatı diyebileceğimiz Ahîlik (kardeşlik) müessesesini kurarak birçok şehir ve kasabalarda teşkilatlanmasını sağlamıştır. Ayrıca Ahîlik mensuplarının toplanıp sohbet edebilecekleri, birbirlerinin ilimlerinden faydalanacakları ve gelen misafirleri ağırlayacakları dergâhlar/zaviyeler kurulmuştur. Ahi teşkilatı aynı zamanda bir eğitim ve öğretim ocağıdır. Bu ocakta sadece sanatkâr yetiştirmek amacıyla eğitim ve öğretim sürdürülmez, aynı zamanda mal üretmek ve topluma hizmet sunmanın usul ve erkânı da öğretilirdi.¹⁹⁷

Bütün prensiplerini dinin asıl kaynağından (Kur'an ve sünnetten) alan ahiliğin nizamnâmelerine Fütüvvetnâme adı verilirdi. Ahiliğin esasları, ahlâkî ve ticârî kaideleri bu kitaplarda yazılı idi. Teşkilata girecek kimse önce bu kitaplarda belirtilen dini ve ahlakî emirlere uymak zorunda idi.¹⁹⁸Fütüvvetnâmeler, ahiliğin ilm-i hali sayılacak niteliktedir. Ahîlik, tasavvuf ve tarikatlarla içli dışlı olmuştur fakat o, klasik manada bir tarikat değildir.¹⁹⁹

Ahîliğin ahlak ve terbiyeyle ilgili ilkelerini daha önce tasavvuf ehlinin geliştirip formüleştirdiği Fütüvvetnâmelerden aldığı şüphesizdir.²⁰⁰Harputî'nin belirttiği gibi, fütüvvet hükümleri şeriattan seçilmiştir; yolu da hakikate dahildir.²⁰¹

Bu usul ve prensiplerle iş hayatı ibadet vecdi içinde ifa edilmeye çalışılmış, müşrik ve kâfirler, remil ve yıldız bilgisiyle uğraşanlar, içki içenler, halkın ayıbını gören hamam tellakları, yalan söyleyen ve sözünde durmayanlar, hırsızlar, zalimler, halkın zararına çalışan karaborsacılar ve madrabazlar gibi o günün şartlarında küçük görülen işler ya da mahlûkata eza verdiği düşünülenler dışında sanat dallarından her biri ya bir Peygamber'in ya da velinin manevi otoritesine tevdi edilerek işlerin bir

¹⁹³ Gündüz, *a.g.e.*, s. 43.

¹⁹⁴ Bk. Baltacı, *a.g.e.*, s. 309.

¹⁹⁵ Gündüz, *a.g.e.*, s. 46.

¹⁹⁶ Gündüz, *a.g.e.*, s. 46. Ahiliğin, Arapçadaki "kardeşim" manasına gelen "Ahi"den veya eski Türkçede cömertlik manasına gelen "Akı"dan geldiğini söyleyenler de olmuştur. Bk. Kazıcı, Ziya "Ahilik", *DİA*, 1/540. Onun, Anadolu Müslümanlığına has bir teşkilat olarak bu ismi aldığını söyleyenler de olmuştur.

¹⁹⁷ Sancaklı, *a.g.e.*, s. 3.

¹⁹⁸ Kazı, Ziya, *DİA*, 1/541.

¹⁹⁹ Günay, Ünver, *Dini Bir Sosyal Kurum Olarak Ahilik*, s. 72.

²⁰⁰ Sancaklı, Saffet, "Ahilik Ahlakının Oluşmasında Hadislerin Etkisi", İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Bahar 2010 1 (1), s. 6.

²⁰¹ Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 190.

"ihvan" atmosferinde icrasına özen gösterilmiştir. Ahi zaviyesine mesleki eğitim niyetiyle gelen gençlere bir peygamberin ya da bir velinin örnek olarak gösterilmesi onların yetişmeleri sırasında kimleri model olarak idealize etmeleri gerektiği konusunda yeterli bir fikir verebilir.²⁰²

Konuyla ilgili çalışmalardan hareketle ahîyi şöyle tarif edebiliriz: "Ahi, her işinde Allah korkusuyla hareket eden, helâlinden kazanan, yerinde ve yeterince harcayan, ölçü tartı ehli olan, yararlı şeyler üreten ve yardım edendir. Kalbi Allah'a, kapısı 72 millete açık olan; mürüvvet ve merhamet üzere olup cömertliği esas alan, ahlâkı ana sermaye edinip, akıl yolundan yürüyen, ilim isteyen ve ilmiyle amel edip yararlı çalışmayı elden bırakmayan kişiler Ahîlerdendir. Fütüvvet erkânınca yiğitlik niteliklerine ulaşmış, ayrıca bir sanat öğrenmiş, Allah'ın varlığına ve birliğine, Hz. Muhammed'in (s.a.v) son peygamberliğine inanmış, onun sünnetlerine uymuş, salihlerle sohbet ve muhabbete yönelmiş kişiler Ahîlikte ilerlemiş olanlardır. Fütüvvetnâmelerin hedef kitlesi toplum içinde yaşayan insandır. Sadece fütüvvet ehlini, Ahîleri terbiye etmez, aynı zamanda toplum içindeki bütün yaşayanları içine alan ahlâkî ilkeleri Ahîlerin gözüyle ve Ahîlerin örnekliliği ile anlatır.²⁰³

Ahî Ahlâkının Ticari Hayata Yansıması

Sancaklı'nın belirttiği gibi, günümüz dünyası veya insanının bugün en çok ihtiyaç duyduğu değerlerin başında ahlâkî değerler gelmektedir. Ahlâkî yozlaşma veya çöküntü toplumların ticarî, iktisadî ve sosyal hayatta gitgide çürümelerini hızlandırmaktadır. Dolayısıyla ahlâkî değerler, toplumları süflî hayattan kurtarıp saygın bir yere çıkararak çok önemli unsurlardır. Ahlâk olmadan toplumların sosyal hayatta erdemli olmaları da mümkün değildir. Ahlâka dayanmayan iktisadî ve ticarî bir hayatın sağlıklı bir şekilde yürütülmesi ve ayakta kalması da mümkün değildir. Yalan, aldatmak, rüşvet, yalan yere yemin, haram kazanç, kalitesiz/defolu mal üretmek, başkasının malına/mülküne göz dikmek, kıskanmak, hile yapmak, karaborsacılık, tembellik, fahiş fiyatla mal satmak, cimrilik gibi ticarî hayatta kişileri olumsuz yönde etkileyen hususlar hep ahlâkî erdemlilikle aşılacak ve bu yolla bertaraf edilecek şeylerdir.²⁰⁴

Bugün uygar dünya ülkeleri, ticarî ve sosyal yaşamda bu değerleri oluşturmaya ve hâkim kılmaya çalışmakta, ancak istenilen olumlu gelişmeler yeterince sağlanamamaktadır. İşte bu yönüyle Ahîlik kültürü ve felsefesi; asırlardır esnaf, tüccar, sanatkâr ve çok çeşitli ticarî işletmecilik yapan insanlara daima ilham kaynağı olmuştur.²⁰⁵

Ahîlik Ahlakı

Ahîliğin ahlâka verdiği önem, ahlâkın her zaman, her yerde ve her işte başta gelmesindedir. Ana sermayesi ahlâk olmayan hiçbir işte başarı uzun süreli değildir. Ahlâkın olduğu yerde kardeşlik, eşitlik, özgürlük, bağımsızlık, sevgi, adalet, dirlik,

²⁰² Gündüz, *age*, s. 46.

²⁰³ Sancaklı, *a.g.e*, s. 6-7. Fütüvvetle ilgili geniş bilgi için bk. Uludağ, Süleyman, "Fütüvvet", *DİA*, İst., 1996, 13/259-260.

²⁰⁴ Sancaklı, *a.g.e*, s. 11.

²⁰⁵ Sancaklı, *a.g.e*, s. 11.

düzenlik, güzellik, yararlılık gibi yüce vasıflar vardır. Ahîlik; iş birliği içinde, mutlu iş ve yaşam anlayışı; daha dürüst, daha sade, daha sakin, daha özgün tempoyla evrensel etik ilkelere sabırlı bir yaklaşımdır. Sağlıklı aile, komşuluk ilişkileri, içten dostluklar, sosyal iletişim, dayanışma, güçlü güven duyguları ve toplumsal bağlar bütünlüğüdür. Kaliteli bir yaşam ve iş için evrensel etik ilkeler öncülüğünde kalkınma ve gelişme için yeni bir uygarlığa önderlik etmektir.

Ahî yönetmeliği konumunda olan Fütüvvetnâmelere göre; Ahî, helâlden kazanmalıdır. Hepsinin bir sanatı olmalıdır. Yoksul ve düşkünlere yardım etmeli, cömert olmalıdır. Âlimleri sevmeli, hoş tutmalıdır. Fakirleri sevmeli alçak gönüllü olmalıdır. İyi kimselerle sohbet etmeli, namazını kazaya bırakmamalı, hayâ sahibi olup, nefesine hâkim olmalı, dünyaya düşkün olanlarla beraber düşüp kalkmamalıdır. Bunlar, asırlarca Osmanlı insanının ahlâkının temel taşı olan hasletler haline gelmiştir. Ticaret ahlâkında yasaklanan hususlarda şunlardır:

1. Hileli ve çürük mal satmayacaksın.
2. Müşteriden fazla para almayacaksın.
3. Bir başkasının malını taklit etmeyeceksin.
4. Noksan tartmayacaksın ve bozuk terazi kullanmayacaksın.
5. Sahte ve kalitesiz mal üretmeyeceksin.²⁰⁶

Ahîlik Ahlakının Dini Referanslarından Hadisler

Ahîlik ahlakının oluşumunda hadislerin etkisini işleyen Saffet Sancaklı der ki:

“Ahîlerin ticarî ve iktisadî hayatla ilgili getirmiş olduğu prensiplerin hadislerden alındığını bilmekteyiz. Çünkü onların, bu ilkeleri belirlerken hadisleri göz ardı etmediklerini düşünmekteyiz. Konuyla ilgili hadislerden bir kaçını paylaşalım:

“Doğru sözlü ve kendine güvenilir tacir (ahirette) peygamberler, siddikler ve şehidlerle beraber olacaktır.”²⁰⁷

“Aldatan benden/bizden değildir.”²⁰⁸

“Üç sınıf insan vardır ki, kıyamet gününde Allah onlara bakmayacaktır. Bunlardan birisi, ticaret malını yalan yeminle satıp tüketendir.”²⁰⁹

“Karaborsacılık yapan kimse, hatadadır (günahkârdır).”²¹⁰

“Müslüman müslümanın kardeşidir. Bir Müslümanın, kardeşine ayıbını açıklamadıkça ayıplı bir malı satması helâl olmaz.”²¹¹

“Biriniz kardeşinizin (başkasıyla yaptığı) alışverişine fiyatı yükseltmek için müdahale etmesin.”²¹²

“Kişi, kardeşinin satışına kendininkini satmak için müdahale etmesin.”²¹³

“(Namuslu, dürüst) tüccar kazançlı, karaborsacı ise mel’ündür.”²¹⁴

²⁰⁶ Sancaklı, a.g.e, s. 11-12,

²⁰⁷ Tirmizî, Buyû, 4; Ayrıca bk., İbn Mâce, Ticârât, 1.

²⁰⁸ Müslim, İmân, 164; Ebû Dâvûd, Buyû, 50; Tirmizî, Buyû, 74; İbn Mâce, Ticârât, 36.

²⁰⁹ Tirmizî, Buyû, 5.

²¹⁰ Müslim, Müsâkât, 130.

²¹¹ İbn Mâce, Ticârât, 45.

²¹² Buhârî, Şurût, 8; Ebû Davud, Nikâh, 17; Tirmizî, Nikâh, 38.

²¹³ Tirmizî, Buyû, 57.

²¹⁴ İbn Mâce, Ticârât, 6

“Alıcı ve satıcı doğru söyler, her şeyi açıkça ortaya koyarlarsa, alış-verişleri hayırlı ve mübarek olur. Gerçeği gizleyip yalan söyleyerek yapılan alış-verişin bereketini Allah yok eder.”²¹⁵

Ahiliğin Sosyal ve Dini Hayattaki Hizmetleri

Ahliğin Osmanlı toplumunun dini ve sosyal yapısında ciddi etkileri ve hizmetleri olmuştur. Konuyla ilgili çalışmasında Saffet Sarıkaya, bu durumu şöyle özetler:

“Daha ilk kurucularından başlayarak Ahiler, bütün güçlerini ve çabalarını, başta gençler olmak üzere, özellikle san'at erbabını bir teşkilat etrafında toplayıp zaviyelere bağlayarak onları manevî ve ahlakî yönden eğitmeye ve yükseltmeye yöneldiler. Böylece gençler işsiz-güçsüz, eğitimsiz kalmak ve kötü akımların tesirine kapılmak tehlikesinden kurtuldular. Bu bakımdan Ahiliğin, Anadolu Türklerinin dini-sosyal ve kültürel tarihi içerisinde önemli ahlakî, askerî, sportif ve kültürel eğitim fonksiyonlarını ifa ettiğini ısrarla belirtmeliyiz. Bu bakımdan Ahilik, karşımıza aynı zamanda toplumumuzun tarih içerisindeki önemli bir eğitim kurumu olarak da çıkmaktadır. Bu eğitimin, müslüman Türk gençlerine, mesleki eğitimin yanı sıra İslamiyetin ve müslüman Türk kültürünün temel norm ve değerlerini ve bu arada kardeşlik, misafirperverlik, yardımseverlik, cömertlik, çalışkanlık, alın teri, elemeği, helal lokma ve hoşgörü gibi maddî-manevî hasletleri ve idealleri büyük bir başarı ile kazandırdığına işaret etmeliyiz. Nihayet Ahiliğin, Anadolu'ya göçen ve bu arada İran-Arap-Bizans etkileri karşısında eriyip gitme tehlikesi ile karşı karşıya bulunan Müslüman Türklerin, kendi şartları içerisinde, İslam'ın temel değerlerini milli kültür hasletleriyle mezcetmek suretiyle Milli Kültür Kimliğinin oluşturulması ve korunmasında en önemli fonksiyonlardan birini görmüş bulunan temel müesseselerden birisi olduğunu önemle ve ısrarla belirtmeliyiz.”²¹⁶

Ahinin gayesi ve temel ilkesi

Sancaklı'nın tespitleriyle, ahî olan kişinin gayesi; Allah'ın kendisine ihsan buyurduğu yüce insanlık niteliklerinden ve İslâm dininin yüce ilkelerinden yararlanarak ruhen ve bedenen yararlı şekilde çalışarak dünyada insanca yaşamak ve çevresindekileri de yaşatmaktır. Bu amaç Ahîliği (yaşa-yaşat) felsefesine götürmüştür. Böylece “Henüz dünyada iken ahiretini kazanmak” amacındadır. Ahî olan kişi; fütüvvet erkânınca ahlâka, akıllı olmaya, en geniş anlamı ile bilime ve yararlı çalışmaya büyük değer veren kişidir. Ahî kişi aşırılıklara iltifat etmez, yüklenemeyeceği kadar büyük işlerin altına girmez. Ahî kişiler, toplumdaki yerini bulan ve haddini bilen kişilerdir. Ahîliğin gayesi; zenginle fakir, üretici ile tüketici, emek ile sermaye, halk ile devlet arasında iyi ilişkiler kurarak sosyal adaleti gerçekleştirmek ve ahlâkî bir toplum düzeni meydana getirmektir.²¹⁷

²¹⁵ Buhârî, Büyü', 19.

²¹⁶ Sarıkaya, M. Saffet, *Osmanlı Devletinin İlk Asırlarında Toplumun Toplumun Dini Yapısına Ahilik Açısından Bir Bakış Denemesi*, S.D.Ü, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl: 1999; Sayı: 6, s. 77.

²¹⁷ Sancaklı, a.g.e., s. 14 (naklen, Anadol Cemal, *Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler*, KBY, Ankara, 2001, s. 65).

Ahîlik Ruhü

Ahîlik ruhu, tembelliği ve hazır yiyiciliği hoş görmez. O, çalışmayı, üretmeyi, atılımcı olmayı öngörür. Ama en önemlisi o, sadece amel ve işin adamı değil, Kur'ân'ın ısrarla üzerinde durduğu “salihamel”in adamı olmayı ister ve bunun için ilkelerini belirler. Ahîlik, “imanın ilimle beslenmesi ve çalışma ile şekillenmesidir. Çalışmak ve üretmek, alın teri ile kazanmak Ahîlikte bir ahlâk kuralıdır. Bunun için herkesin mutlaka bir mesleği ve işi olmalıdır.

Ahîlikte cömertlik, fakirlere yardım esastır. Bundan dolayı Ahînin hem kendi geçimini temin edecek, hem de başkalarına yardım sağlayacak bir işe, bir zanaata sahip olması şarttır. Meslek sahibi olmayan bir Ahî düşünülemez. Her Ahî, kabiliyetlerine göre bir mesleğin maharet ve hünelerine kazanır, iş sahibi olur ve sosyal hayata katkısı söz konusu olur. Çünkü mesleği olmayanın ne kendisine ne de başkalarına faydası olur. Bilakis zararı dokunur. Toplumun mutluluğu ve güçlülüğü ancak her ferдин bir meslek sahibi olarak toplumsal hayata katkı sağlamasıyla mümkündür.

Ahî, gerçek bir müslümanda bulunması gereken bütün vasıflara haiz olacak, dinin bütün icaplarını yerine getirecektir. O çalışan, kazanan ve fakirlere yardım eden iman sahibi bir insandır.

Ahîlere göre, dinî olan görevlerden başka, kişilerin Allah'ı hoşnut etmek için yaptığı her fiil de bir ibadettir. Bu amaçla fert ve toplum yararına gerçekleştirilen her olumlu davranış dinî ve manevî bir anlam kazanır. Bu anlayış sebebiyle iş yerleri, onların ibadet yerleri olarak bilinir. Ahînin iş yeri Hak kapısıdır. Bu kapıdan hürmetle girilir, saygı ve samimiyetle çalışılır, helâlinden kazanılır ve helâl yerlere harcanır. Teşkilat mensupları dünyada yaşamak için bilgi, ahlâk, sanat, karşılıklı yardım ve sosyal dayanışmanın, ahiret için de takva ve iman esaslarına sınımsız sarılmanın gerekli olduğunun bilinci içindedir.²¹⁸

Mustafa Kara, ahî olmak için gereken yedi şartı ve açıklamasını BurgazîFütüvvetnâmesi'nden orijinal diliyle nakleder. Bu yedi şart başlıklar halinde şunlardır:

1. İki cihanda cömert olmak,
2. Namazını asla kazaya bırakmamak,
3. Haya ve edep sahibi olmak,
4. Dünyayı ve hevayı terk etmek,
5. Helal kazanç,
6. İlim ve kesb sahibi olmak,
7. Beylerin (sultan, idareci ve zenginlerin) kapısına gitmemek.²¹⁹

Mükemmel İş

Ahîlik teşkilatının vazgeçilmez temel değerlerinden biri olan “hizmette mükemmellik” ilkesi asırlarca bütün hizmet çeşitlerinde kullanılmış, bilhassa üretimde kalitesizliğe müsamaha edilmemiş ve kalitesiz mal üreten meslekten

²¹⁸ Sancaklı, *a.g.e.*, s. 17 (naklen, Kılavuz M. Akif, “Ahîlik Kurumunda Din ve Ahlâk Eğitimi Anlayışı”, I. Ahî Evran-ı Veli ve Ahîlik Araştırmaları Sempozyumu II, Kırşehir, 2005, sh. 620).

²¹⁹ Kara, Mustafa, *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları-Tarikatlar/Tekkeler/Şeyhler*, s. 210-212 (Dergah yayınları, İstanbul 2010, 2. Baskı).

ihraç edilmesine yol açmıştır. “*Müşteri veli nimetimdir*” ilkesini esas kabul eden Ahîler kalitesiz mal üretenin pabucunu dama atarlardı. “*Pabucun dama atılması*” kalitesiz hizmet üretimi için verilen cezayı ifade eder.²²⁰

Ahîlik teşkilatının en önemli ilkelerinden bir tanesi de üretilen ürünlerin kusursuz ve tam olarak üretilmesidir. Ahîlik sisteminde bir malın üretiminden tüketicinin eline geçene kadar üretimin her safhası bütün çalışanların sorumluluğu altındadır. Ayrıca oto kontrol sistemiyle malın kalitesi sürekli denetlenir. Mal üretiminde dürüstlük temel prensiptir.²²¹

Kaliteli insan ürettiği şeyleri de sağlam ve kaliteli bir şekilde üreten insandır. Bu konuda Hz. Peygamber’in (s.a.v) şu hadisleri çok önemli;

“*Sizden biriniz bir iş yaptığı zaman, onu mükemmel bir şekilde yapın.*”²²²

“*Allah, yaptığı işi güzel yapanı sever.*”²²³

“*İşler, ehliyesiz kimselerin eline verildiği zaman kıyameti bekle.*”²²⁴

Bütün bu açıklamalardan sonra Ahi'liği bütün çalışan ve üretenlerin modeli olarak anlamak ve anlatmak, ülkemizde mesleki 'teknik eğitim veren kurumların müfredat programların ve yetiştirmek istediği elaman prototipinin tespitinde prensiplerinde yararlanılması gerekli bir kuruluş olarak değerlendirmek yerinde olur. Mezkûrâdâb ve erkânıyla ahiliği "ülke kaynaklarını en rasyonel ve insancıl bir biçimde harekete geçiren, adil ve hak üzere bir gelir dağılımını sağlayan, sosyal bir yardımlaşma, barış ve kardeşlik meydana getiren, milli bütünlüğün, birlik ve beraberliğin temellerini kuran, dengeli, verimli bir iktisadî, sosyal ve siyasal bir model" olarak görebiliriz. Kendinden önce başkalarını düşünen, çevresindekileri kollayan bir anlayış, kardeşlik, cömertlik gibi esasları, haramdan ve hak edilmemiş kazançtan kaçınma gibi davranışları yansıtan bu tür bir organizasyon, ahlakî ve içtimaî dayanışmayı taze bir heyecan ve adeta yeni bir sermayeye dönüştürecektir. Üretimi ve verimi yalnızca rekabette aramak yerine Ahi'likte olduğu gibi "Allah'ın kendisini çalışırken de gördüğü", "Yaptığı işi güzel ve sağlam yapanı Allah'ın sevdiği" inancıyla hareket eden, bu tür moral değerlerle takviye edilen bir zihniyetle insanları daha kaliteli bir üretime ve daha yüksek bir verime yöneltmek mümkündür.²²⁵

Son olarak Ömer Lütfi Berkan'ın “*Kolonizatör Türk Dervişleri*” adlı makalesindeki şu tespitlerini paylaşalım: “Ahî teşkilatının Anadolu'daki faaliyetlerinin Osmanlı İmparatorluğunun kurulmasında büyük rol oynamış olduğunu kaydetmek icap eder. Prof. Fuad Köprülü'ye göre; Gazi Osman'ın kayın pederi şeyh Edebâli ile silah arkadaşlarından birçoğunun hatta Orhan'ın kardeşi Alaeddin'in bu tarikata mensup bulunuşu, ilk piyade askeri üniformasının Ahî üniforması oluşu ve Yeniçeriler için Ahî başlığının kabul edilmiş olması, bu bakımdan son derece manidardır. Bu mistik tarikat ve teşkilatın fütuhâtı başarmak

²²⁰ Erken, Veysi, “Ahîlik Teşkilatının Vizyonu”, II. Uluslararası Ahîlik Kültürü Sempozyumu Bildirileri, KBY., Ank., 1999, sh. 129-130.

²²¹ Sancaklı, a.g.e, s. 18.

²²² İbn Sa'd, *Tabakatü'l-Kübra*, 1/142, (Beyrut 1995).

²²³ Süyûtî, *el-Câmiü's-Sağır*, nr. 1861, 1862.

²²⁴ Buhârî, İlim, 2.

²²⁵ Gündüz, a.g.e, s. 47-48.

için Osmanlı ordularına yalnız teşkilatlı ve imanlı muharip temin etmekle kalmayıp, bu misyoner dervişlerin dinî ve sosyal propagandası ile de halk kütleleri arasında çok faal bir maya gibi faaliyete geçerek, o memleketin sosyal bünyesinde, siyasî kuruluşunda büyük yenilikler yapmak için müsait kaynaşmayı yaratmakta, temsil ve fütühat işlerini kolaylaştırmaktaâmil oldukları da muhakkaktır. Rum ilinin İslamlaşmasında bu misyoner derviş gruplarının oynadığı rol, herhalde büyüktür.”²²⁶

Görüldüğü gibi, tasavvufî ahlak büyük ölçüde fütüvvet ehlinde ve Ahide mevcuttur. Sûfi, fazilet vekemâlatta zirvede olup ideal insandır; ahi ise cömertlik, mertlik, ihsan ve hizmet ahlakında sufîyi örnek almış salih kimsedir. Her sûfi fütüvvet ehlidir; fakat her fütüvvet ehli sufî değildir. Fütüvvet, sûfilîğin bir parçasıdır.

Sonuç

İslam tarihindeki Fütüvvet ve Ahîlik, güzel sanatkâr, esnaf, tüccar ve hizmet insanı yetiştirmek için kurulmuş birer teşkilat olmakla birlikte, onların bir eğitim ve ahlak okulu gibi faaliyet gösterdikleri de bilinmektedir. Onlara buahlakî eğitimin temel ilkelerinin tespiti ve tatbikinde tasavvufun öncülük ettiğini görüyoruz. Fütüvvet anlayışı ilk dönemden itibaren tasavvuf literatürüne girmiş, tasavvufî bir terim olmuş ve sûfiler tarafından derin bir muhteva kazanmıştır. Makalemizde ortaya koymaya çalıştığımız gibi bu zengin muhteva ve tasavvufî ahlak daha sonra Fütüvvet ve Ahîlik teşkilatları olarak İslam âleminde ortaya çıkan kuruluşların ahlakî ilkelerinin tespitinde ve tatbikinde öncü ve örnek olmuştur.

Sûfiler, İslam’da öncülük yapan Sahabe-i Kiram’a imanda, ilimde, ibadette, güzel ahlakta ve insanlara hizmette en güzel şekilde uyararak, her devirde insanlara örnek olmuşlardır. Onlar, dini sadece dille değil halle, konuşarak değil yaşayarak, zahirdevebatındamükemmel şekilde tatbik ve temsil ettiklerinden halk kitlelerini etkilemişlerdir. Sûfi müelliflerin fütüvvet ve güzel ahlak konularındaki eserleri de her kesimin ve özellikle fütüvvet ahlakını hedefe alan kuruluşların müracaat kaynağı olmuştur. Fütüvvetle ilgili ilk eseri Sülemîgibi bir sûfinin yazması ve devamının diğer sûfiler tarafından getirilmesi, *Kûtü'l-Kulûb* ve *İhyâ* gibi bir müslümanın doğumundan ölümüne kadar günlük ilim, ibadet, zikir, fikir, edep ve muamelelerini işleyen ve kendilerinden sonraki her kesime kaynaklık eden eserlerin sûfiler tarafından kaleme alınması da, bu tezimizi desteklemektedir.

Ayrıca tasavvuf terbiyesi veren tarikatların ilim ve irfan hizmetleri yanında bilhassa insan eğitiminde ve gönüllü hizmet insanı yetiştirmede birer merkez olmaları, benzer hedefteki diğer kurum ve kuruluşların işini kolaylaştırmıştır.

Tasavvuf, hiçbir zaman hayatın dışında olamaz, olmamıştır. Çünkü onun konusu insan terbiyesidir ve hedefi kamil insan yetiştirmektir. Kamil insan, herkesin değeri ve örneğidir. Kamil insan Cenab-ı Hakkın dostudur. İmam Sühreverdi’nin dediği gibi, bir kimse yüce Allah’a ne kadar yakın olursa, halka da o derece şefkatli, faydalı ve yakın olur; aynen Rahmet Peygamberi (s.a.v) gibi. Ona varis olan kâmil insan da, son nefesine kadar Hak için halkın içinde hizmetle meşgul olur. Bu

²²⁶ Berkan, Ömer Lütfi, “İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler”, *Vakıflar Dergisi*. Yıl: 1942; Sayı: 11, Ankara, s. 282-283.

muazzam hizmet manevî tezkiye, terbiye, ta'lim ve terakkidir. Bu terbiyenin maddî hayata bakan ve yansıyan yönü de vardır ona “güzel ahlak” denir. Ondaki hedef sevgi medeniyetini kurmak ve selam insan olmaktır. Selam insan, herkese selamet olandır. Müminlerin temel vasfı budur. Kâinat bu insana muhtaçtır. Günümüz insanının buhranı sevginin kıblesini kaybedip hevasını put haline getirmesinden; ruhunu unutup sadece mide ve maddeye hizmet etmesindedir.

Tarihte tasavvufun öncülük ettiği ve diğer birimlerin desteklediği rahmet ve hizmet ahlakı bir zamanlar bütün İslâm âleminde medeniyet olarak yaşanmıştır. Gönüllere yerleşen ilahî sevgi ve selâm, hayatı kuşatmış, her şeye sirayet etmiş, her yer âdeta Dârü's-selâm olmuş, cemiyette selâma aykırı ne varsa ıslah edilmiş, bütün kötü işler gizlenmiş, kötülük edenler yalnız kalmış, müminlerle sulh halinde olan gayr-i Müslimler bile güven içinde yaşamış, hayvanlara varana kadar her canlı koruma altına alınmıştır. Sırf bunun için özel vakıflar kurulmuştur.

Günümüzde kaybolan bu değerlerin yeniden kazanılması bütün birimlerin seferberliği ile mümkündür. Bunun için ümera ve ulemanın işin başını çekmesi, gönül ehli salihlerin sevgi, hikmet ve şefkat diliyle gönüllere güzelliği nakşetmesi ve güzel ahlakta öncülük etmesi, gönüllü kuruluşların Allah rızası için ele ele vermesi kaçınılmazdır. Bunun için devletin şefkatli kuvveti, Hak âşiklarının gönlünden yansıyan ilahî sevgi, ilmin dirayeti, bilimin desteği, tarihin tecrübesi ve en önemlisi ümmetin kalbi birleşerek Ahiliği yani İslam kardeşliğini tekrar tesis edebilir.

Dinimizde denge esastır. Din ve dünya işlerinin dengede olması istenir. İş ve ahlak birbiriyle irtibatlı iki kavramdır. İş, kişinin aynasıdır. İnsanın akıl ve ahlak seviyesi davranışları, halka karşı muamelesi ve alış veriş ahlakıyla tanınır ölçülür. Hz. Ömer'in (r.a), “Siz bir insanı namaz ve orucuna bakarak değerlendirmeyin; onun doğru sözlülüğüne, kendisine bir şey emanet edilince onu nasıl muhafaza ettiğine bir de eline dünyalık mal ve makam geçince nasıl davrandığına bakınız”²²⁷ sözü, her devir için geçerlidir.

Kalbi ve edebi güzel olan kimsenin işlerinin de güzel olması beklenir. İnsanın içi bozulmadan işi bozulmaz. Bunun için, tasavvuf okullarında ve Ahîlik teşkilatlarında olduğu gibi insanı hedefe almalı, ona güzel sanatlagüzel sıfatıbirlikte kazandırmalıdır. İnsanın maddesi mamur edilip manası harap bırakılırsa, ortaya dengesiz bir nesil çıkar. Böyle bir nesil, selam medeniyetini kuramaz; cihat diyerek cinayetler işler; fitneyi fayda zanneder; kaş yapacağım derken gözü çıkarır, imar edeyim derken yıkar, ne yapsa şeytanı sevindirir.

Tasavvufta “iş” deyince “salih amel” ve “gönül alan hizmet” akla gelir. İşten maksat, nefsine ve nesline fayda üretmektir. Dinimizde sanat, sırf sanat için olmadığı gibi; ilim, bilim, fen, teknoloji, ticaret, maddî güç ve imkânlar da dünya ve heva için değildir. Kâinat insan için, insan ise Hak için yaratılmıştır. Hz. Mevlana'nın dediği gibi, dünya, insanı Cenab-ı Hak'tan alıkoyan her şeydir. Dünya malı Allah için alınır, Allah için verilir ve Allah için sevilirse denîlikten çıkar, Allah'ın razı olduğu salih amele ve ahiret sermayesine dönüşür; aksi durumda lanet ve afet sebebi olur. Unutulmasın: Biz dünyaya sahip olmaya değil, ondaki hakikatlere şahit olmaya geldik. Elimizdeki dünya mülkümüz değil, emanettir; az

²²⁷Beyhaki, *ez-Zühdü'l-Kebir*, nr. 867.

sonra alınır, ancak onun helalinin hesabı, haramının azabı vardır. Fütüvvet (yigitlik), halk içinde Hak'tan kopmamak ve eli kârda gönlü Yâr'da olmaktır.

Kaynakça

- Ahmed Sıddıkî, *Şah-ı Nakşibend*, Semerkand, 2001.
- Âlûsî, Mahmud, *Rûhu'l-Meânî fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Azîm ve's-Sebu'l-Mesânî*, (tahk. Seyyid İmran), c. 1-30, Kahire: Daru'l-Hadis, 2005.
- Angelika Hartmann, “*Nâsır Lidinillah*”, DİA, 32/400
- Baklî, Ruzbehân, *Arâisü'l-Beyan fi Hakâiki'l-Kur'an* (tahk. Ahmed Ferid el-Mezîdî), c.1-3; Beyrut 2008, 1. Baskı.
- Baltacı, Cahit, *İslam Medeniyeti Tarihi*, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, 2. Baskı.
- Berkan, Ömer Lütfi, “*İstila DevirlerininKolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler*”, Vakıflar Dergisi. Yıl: 1942; Sayı: 11, Ankara.
- Can, Şefik, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, c.1-6; İstanbul: Ötüken Yayınları, 2014, 14. Basım.
- Çelenligil, Mehmed Zühdü, *Tehassür/Seyyid Ahmed Siyahi ve Oğlu Seyyid Ahmed Hicabî*, (Haz. Muzaffer Ertaş-Kemal Topçu), Kastamonu 1996.
- Ebû Nuaym, Ahmed İsfehânî, *Hilyetü'l-Evliya ve Tabakâtü'l-Asfiya*(tahk. *Mustafa Abdülkadir Ata*), c. 1-12; Beyrut 2007, 3. Baskı.
- Demirci, Mehmet, *Tarihten Günümüze Tasavvuf Kültürü/Makaleler*, İstanbul, 2009.
- Eflakî, Ahmed, *Ariflerin Menkıbeleri*, (trc. Tahsin Yazıcı), İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2012.
- Erken, Veysi, “*Ahîlik Teşkilatının Vizyonu*”, II. Uluslararası Ahîlik Kültürü Sempozyumu Bildirileri, KBY., Ank., 1999.
- Gazâlî, Ebu Hamid Muhammed, *İhyâUlûmi'd-Din* (tahk. Heyet), c.1-5; Beyrut:Dâru Sâdır, 2004, 2. Baskı.
- _____, *el-MunkızuMine'd-Dalâl*, Beyrut 2004.
- Gölpınarlı, Abdülhakî, *İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı*, İstanbul Ticaret Odası yayınları, İstanbul 2011.
- Günay, Ünver, “*Dini Sosyal Bir Kurum Olarak Ahîlik*”, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Kayseri. Yıl:1998; Sayı: 10.
- Gündüz, İrfan, “*Fütüvvet, Melamet ve Ahîlik ya da Tasavvufî Düşüncede Dünya Anlayışı*” Eğitim ve Verimlilik Sempozyum Tebliğleri, Sivas Kemaleddin İbn-i Hümam Vakfı Yayınları, 1994.
- HakimTirmizî,*Nevâdiru'l-Usûl fi Marifeti Ehâdisi'r-Resûl*, (tahk. Mustafa Abdülkadir Ata), c. 1-2; Beyrut 1992, 1. Baskı
- Herevî, Abdullah Ensârî, *KitabuMenazili's-Sâirîn*, Beyrut 1988.
- Hücvirî, Ali b. Osman, *Keşfü'l-Mahcûb*(tahk. İbrahim ed-DusûkîŞettâ), Kahire 1974.
- İbn Acibe, Ahmed b. Muhammed, *el-Bahrü'l-Medid fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Mecid/İbn Acibe Tefsiri* (trc. Dilaver Selvi, c.1-11; İstanbul: Semerkand yayınları, 2013).
- _____,*el-Futühâtü'-İlahiyye fi Şerhi'l-Mebahisi'l-Asliyye/İlahî Fetihler*, (trc. Dilaver Selvi); İstanbul: Semerkand yayınları, 2014.
- İbn Arabî, Muhyiddin, *el-Fütühâtü'l-Mekkiye* (tahk. Ahmed Şemşuddin), c.1-8+Fihrist, Beyrut 2006, 2. Baskı.
- _____, *Tefsîrû'l-Kur'ani'l-Azîm*, c.1-2; Beyrut 1981, 2. Baskı

- İbn Kayyım, Muhammed b. Ebu Bekir, *Medâricü's-Sâlikîn*, (tahk. Muhammed el-Mu'tesimbiyyah el-Bağdâdî), c.1-3; Beyrut 2001, 6. Baskı.
- İbn Kesir, Ebü'l-Fida İsmail, *es-Siretü'n-Nevebiyye*, (Tahk. Mustafa Abdülvahid), c.1-4; Beyrut, 1964.
- İbnü'n-Nahas, Ebu Zekerriyya Ahmed, *Meşâriu'l-Eşvak ilâ Mesâriü'l-Uşşâk/fi Fedâili'l-Cihâd*, c.1-2; Beyrut 1990, 1. Baskı.
- İbn Sa'd, Muhammed, *et-Tabakâtü'l-Kübra* (tahk. Abdülkadir Ata), c.1-8+Fihrist; Beyrut 1997, 2. Baskı.
- Kâdî İyaz, *eş-ŞifâbiTa'rifiHukuki'l-Mustafa* (tahk. Hüseyin Abdülhamid Nîl), c.1-2; Beyrut 1995.
- Kal'a, Ahmet, "Lonca", *DİA*, 27/211-212.
- Kandemir, Yaşar, "Müslüman Türklerde İş ve Ticaret Ahlakı" *Diyanet Dergisi*, Eylül-Ekim sayısı, Cilt: 18, Sayı: 5, Yıl: 1979..
- Kara, Mustafa, *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları-Tarikatlar/Tekkeler/Şeyhler*, İstanbul: Dergah yayınları, 2010, 2. Baskı.
- Kazımcı, Ziya "Ahîlik", *DİA*, I, 540.
- Kâşânî, Abdürrezzak, *ŞerhuMenâzili's-Sâirin* (tahk. Muhsin Beydârfer), Kum, 1427 hicrî.
- Kelâbâzî, Ebu Bekir Muhammed, *et-Taarruflî Mezhebi Ehli't-Tasavvuf*, Beyrut 2001.
- Kuşeyri, Abdülkerim, *Kuşeyrî Risalesi* (trc. Dilaver Selvi), İstanbul: Semerkand yayınları, 2007.
- _____, *Letaifü'l-İşârât/Tefsirü'l-Kuşeyrî* (tahk. Said Kuteyfe), c.1-6; Mısır 1999.
- Mekkî, Ebu Talib, *Kütü'l-Kulûb/Kalplerin Azığı* (trc. Dilaver Selvi-Ali Kaya), c.1-4; İstanbul: Semerkand yayınları, 2004
- Muhâsibî, Hâris, *er-RiâyeLihukûkillah* (tahk. Hayri Saîd), el-Mektebetü't-Tevfikîyye, trs.
- Münâvî, Abdürrauf, *Feyzü'l-Kadir Şerhu'l-Câmii's-Sağîr* (tahk. Hamdi ed-Dimurdâş Muhammed), c.1-13, Riyad 1998, 1. Baskı.
- Nevevî, *el-MinhâcŞerhu Sahihi Müslim*, (tahk. Halil Me'munŞiha), c. 1-18+Fihrist, Beyrut 2006, 13. Baskı.
- Ocak, Ahmet Yaşar, "Fütüvvetnâme", *DİA*, 13/264.
- Sâfi, Ali b. Hüseyin, *Raşahât (Hayat Pınarından Can Damlaları)*, İstanbul: Semerkand yayınları, 2013.
- Sancaklı Saffet, "Ahîlik Ahlakının Oluşumunda Hadislerin Etkisi", İ. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Bahar 2010, 1(1).
- Sarıkaya, Saffet, *Osmanlı Devletinin İlk Asırlarında Toplumun Dinî Yapısına Ahîlik Açısından Bir Bakış Denemesi*, SDÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl: 9; Sayı: 6.
- Selvi Dilaver, *Kur'an ve Tasavvuf*, İstanbul: Hoşgörü yayınları, 2012.
- _____, *Kaynaklarıyla Tasavvuf*, İstanbul: Semerkand yayınları, 2013, 14. Baskı.
- _____, "Allah Yolunda Yardım ve Cömertlik" İstanbul: Semerkand yayınları, 2006.
- Serrâc, Ebû Nasr et-Tûsî, *el-Lüma' fi't-Tasavvuf* (tahk. Mustafa Kâmil Hindâvî), Beyrut 2007, 2. Baskı.

Şahin, İlhan, “*Ahi Evran*”, *DİA*, 1/530

Sühreverdî, Ebu HafsŞihabüddin, *Avârifü'l-Meârif/Gerçek Tasavvuf*(trc. Dilaver Selvi), Semerkand yayınları, İstanbul 2011.

Sülemî, Ebû Abdurrahman, *Kitabü'l-Fütüvve*(tahk. Ahmed FeridMezîdî), Beyrut 2009, 1. Baskı.

_____, *Tabakâtü's-Sufiyye*(tahk. NuruddinŞeribe), Halep 1986, 2. Baskı.

_____, *Âdâbü's-Sûfîyye*, (Sülemî'nin Risaleleri içinde: Tahk. Süleyman Ateş), Ankara 1981.

_____, *Hakâikü't-Tefsir*(tahk. Seyyid İmran), c.1-2; Beyrut 2001, 1. Baskı);

Şaranî, Abdülvehhab, *Tenbihü'l-Muğterrin*(tahk. Abdülkerim Ata), Dimeşk 2001.

_____, *el-Yevâkıve'l-Cevâhirfi BeyâniAkaidi'l-Ekabir*, 2/92, 99 (Darü'l-Fikr, trs).

Turan, Namık Sinan, “*Selçuklu ve Osmanlı Anadolu'sunda Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Gelişim Süreci*”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, cilt:52/2, 2006,

Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Marifet yayınları, 1991.

_____, *Dört Kapı Kırk Eşik*, İstanbul: Dergah Yayınları, 2010, 2. Baskı.

_____, “Fütüvvet”, *DİA*, İst., 1996, 13/259-260.